

PESTI SÓLET

A DOHÁNY UTCAI KÖRZET LAPJA

FACEBOOK.COM/PESTISOLET

A betérésről

2. oldal

Elfeledett könyvek

7. oldal

A Pesti Sólet a facebookon

Lapunk, a Pesti Sólet cikkei a nyomtatott verzió megjelenése után az interneten, a facebook oldalunkon is elérhetőek lesznek.

Üzenetet küldhet:

www.facebook.com/pestisolet

e-mail címünk: pestisolet.lap@gmail.com

KETTŐSLÁTÁS A RABBI ÉS A PROFESSZOR

Talán akadnak, akik szerint a kettőslátás nem jó. Sőt. Nos, ők azok, akik nem ismerik a mi kettőslátásunkat. Ugyanis, akik hétről hétre velünk tartanak szerdánként délután hattól, azok már alig várják ezt a Kettőslátást, amikor rabbink, Frölich Róbert és Gábor György, az OR-ZSE professzora beszélget a Tanakh fejezeteiről, szépen, komótosan, alaposan, Dési János moderálásával. Bő bő három éve vágtunk bele, s már a Bírak könyvének tartunk. Nem sietünk sehova - igyekszünk alaposan megbeszélni mindazt, ami egy-egy szöveghelyről eszünkbe jut. Kultúrtörténet, festmények, szobrok, régészeti leletek, regények és filmek idéződnek fel, aztán gondolatok aról például, hogy a keresztény hagyományokban minderről mit gondolnak. Biblia trip közösen, hétről hétre.

Kettőslátás, mert miként látja egy rabbi és miként egy vallásfilozófus? Akik velünk tartanak persze már megtapasztalták, időnként ez nem is kettőslátás. Legfeljebb, ha másfeles - mert nagyon sok dolgot hasonlóan látnak.

Az előadók úgy tűnik, kifejezetten élvezik ezeket a párbeszédet, egymást inspirálják, segítik a gondolkodásban - s kialakult egy olyan törzsközönség, amelyik kifejezetten addiktív lett, hétről hétre várja ezt a sorozatot. Kiváló azoknak, akik nagyon sokat tudnak ezekről a szövegekről, és kiváló azoknak, akik most akarnak minél többet megtudni, megérteni a bibliai történetekből

**Online a Zoomon lehet
hozzánk csatlakozni:
389 906 7799-es kóddal,
a jelszó: dohany**

Reggel még nem, de este már zsidó - A betérésről

Sok fél- és egész információ kering a köztudatban a betérésről. Lássuk, mit mond a halácha, mi a „neológ standard”, amely a betérést jellemzi. Mivel a betérés irodalma hatalmas, és minden egyes eset külön elbírálást igényel, így jelen írásunkban csak az általános elveket fektetjük le. Minden individuális kérdésben szakavatott rabbi segítségét kell igénybe venni!

A hagyomány úgy tartja, hogy az első zsidó (aki maga is zsidóvá lett, nem pedig annak született), aki idegeneket a monoteizmusra térített, maga Ábrahám volt. E hagyomány alapja Mózes I. könyve 12. fejezet 5. verse:

ויקה אברם את־שרי אשתו ואת־לוט בן־אחיו ואת־ כל־רכושם אשר רכשו ואת־ הנפש אשר־עשו בהרן ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען

És vitte Ábrám feleségét, Szárájt, Lótót, unokatestvérét, és minden szerzeményüket, amelyeket szereztek, és a lelkeket, melyre Háránban szert tettek, és elindultak, hogy Kánaán földjére menjenek, és el is jutottak Kánaán földjére.

„... a lelkeket, melyre Háránban szert tettek” kitétel a tradicionális kommentárium szerint a monoteizmus terjesztésére utal. Ekkor ugyanis még nem beszélhetünk zsidóságról, hiszen nincsenek micvák, törvények, zsidó nép sincs tehát, mely ezeket

megtartaná; s ami talán a legfontosabb, nincs a nép és a vallás alapja, fundamentuma, a Tóra sem. A kinyilatkoztatás, mely során a héberekből zsidók lesznek, a jövőben rejlik.

Megjegyzendő, hogy Ábrahámtól eredeztetve a betérő nem csupán a zsidó vallás követője lesz, de egyúttal tagja is a zsidó népnek, amint azt lentebb látni fogjuk.

A következő, aki a hagyomány szerint betért, és már zsidó lett, Jitró, Mózes apósa. Így áll a Tórában (Mózes II. 18:1):

וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל־אשר עשה אלקים למשה ולישראל עמו כי־הוציא יי את־ישראל ממצרים

És meghallotta Jitró, Midján papja, Mózes apósa, mindazt amit I. ten Mózesel és Izraellel, az ő népével cselekedett, hogy kihozta az Ö. való Izraelt Egyiptomból.

Jitrót, Mózes apósát hét néven említi a Tóra. A Báál Háturim, azaz Jákob ben Áser, XIII. századi hispániai zsidó tudós e vershez írott kommentárjában szellemes magyarázatot ad, miért is jelenti Jitró neve a betérést:

ד"א שבא לקבל י' דברות ותר"ו מצות יותר על ז' הראשונות שנצטוו בני נח

„Másképpen mondva: azért nevezik Jitrónak, mert jött, hogy átvegye a tízet (parancsolatot FR) és a 606, a Noé fiainak megparancsoltakon kívüli micvát”. Kis magyarázat a magyarázathoz: a héber betűk egyúttal számokat is jelölnek, csakúgy, mint például a római számok. Jitró nevének jud betűje a betűk számértéke szerint tíz, a táf, a rés és a váv együtt pedig 606. A zsidó hagyomány pedig úgy tartja, hogy Noé fiainak (azaz a zsidókon kívüli nagy többségnek) hét alapvető

A TARTALOMBÓL

Dávid Gyula: Elfeledett könyvek	7
Bruck Irma: Louis Armstrong: csikóbőrös kulacs és Dávid-csillag	10
Deutsch Andor: „Alakul a kép”	12
Kerényi Kata: A játékszervező, aki nem szeret futni, de hisz a véletlenek erejében	15
Király Kinga Júlia: A bécsi Brenner-család és a calabriai zsidók	17
Lángh Júlia: Beszélgetés Konrád Ábellel a betérésről	21
Nagy Gabi: Az utolsó torontói cionista, avagy a háború tanulságai	26
Tardos János: Egy kis helytörténet Káptalantótiból, egyre őszintébben	29
Bodrogi Fűszeres Eszter: Écák a pészahi menühöz	31

IMPRESSZUM

Pesti Sólet • A Dohány utcai körzet lapja • Címlapfotó: Dési János
Felelős kiadó: A Dohány Utcai Templomkörzet felelős előljárója
Főszerkesztő: Dési János • email: pestisolet.lap@gmail.com • Megjelenik kéthavonta
Készült az Alapítvány a Dohány utcai Zsinaggáért támogatásával
Tördelés: Borgis-Prin Bt. • Nyomtatta a DePress Kft

parancsolatot kell megtartania. A Báál Háturim szerint tehát Jitró felvette a zsidó vallást.

Itt találkozunk jelen írás keretei között először a zsidóságba való betérés legfőbb kritériumával. **A betérés célja és követelménye, hogy a nemzsidó magára vegye „a micvák igáját”, azaz elkötelezze magát a vallási törvények maradéktalan betartása mellett.**

A Biblia legismertebb betérője a moábita Rut. Rut könyve I. fejezet 16. versében áll Rut „betérési nyilatkozata”:

כי אל-אשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין עמך עמי ואלקיך אלקי
Ahová mégy, oda megyek; ahol megszállsz, ott szállok meg én is; néped népem, I.tened I.tenem

Rut szavai jelentik a legtömörebb betérési szándékot és feltételrendszert: sorsközösség vállalása, az összetartozás megvállása és elfogadása, s ami a legfontosabb: Izrael I.tenében való hit, Szinájon kinyilatkoztatott törvényeinek megtartása.

A sorsközösség Rut szavainak értelmében már nem csupán a vallás felvételét és törvényeinek való alárendelődést jelenti, hanem a zsidó nép hányattatásaiban és örömeiben egyaránt való osztozást. A Talmud Jevámot traktátus 47a lapján olvassuk:

תנו רבנן: גר שבא להתגייר בזמן הזה, אומרים לו: מה ראית שבאת להתגייר? אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים, דחופים, סחופים

ומטורפין, ויסורין באין עליהם

Tanították a mestereink: aki ma zsidóvá akar lenni, azt megkérdezik: mit látsz (a zsidóságban FR), hogy be akarsz térni? Nem tudod, hogy Izrael a mai időkben sebzett, elnyomott, megvetett, üldözött, és csapások jönnek rá?

Mint láthatjuk, a betérés procedúrájának első eleme, hogy a betérni vágyónak felhívják figyelmét arra, hogy a zsidóság üldöztetéseknél, ellenérzéseknél van kitéve, s ezáltal megpróbálják eltántorítani a szándékától.

Ezt háromszor teszik meg. A háromszori visszautasítás alapja a Rut Rábbá 2. fejezet 16. paragrafusára:

ר' שמואל בר נחמני בש"ר יודן בר' חנינא בשלש מקומות כתיב כאן שבנה שבנה כנגד ג' פעמים שדוחין את הגר ואם הטריח יותר מכאן מקבלין אותו

Rabbi Smuél bár Náchmáni mondta Rabbi Judán ben Rabbi Chanina nevében: Három helyen szerepel (Rut könyvében FR) hogy „térj vissza”, s e három megfeleltethető a betérni vágyók háromszori elutasításának.

A Talmud fent idézett oldala leírja, hogy a betérőt felvilágosítják a tilalmas és engedélyezett dolgokról, a bűnökről és azok következményeiről. Ha ezek felől mind elfogadólag nyilatkozik, a férfiakat körül kell metélni, és felgyógyulásuk után alá kell merülniük a rituális fürdőben, a mikvében.

A Rámbám, Mose ben Maimun, más néven Maimonidesz, a XII. században élt rabbi, orvos, filozófus, törvényalkotó és exegeta Misne Torá c. műve Iszuré Biá fejezetének 4. haláchájában összefoglalja a betérés procedúráját, az alapkövetelményeket:

וכן לדורות כשירצה העכו"ם להכנס לברית ולהסתופף תחת כנפי השכינה ויקבל עליו עול תורה צריך מילה וטבילה והרצאת קרבן, ואם נקבה היא טבילה וקרבן שנאמר ככם כגר, מה אתם במילה וטבילה והרצאת קרבן אף הגר לדורות במילה וטבילה והרצאת קרבן

Minden nemzedékben, ha egy nemzsidó fel akarja venni a szövetséget, az i.teni jelenlét alá akar kerülni a micvák igájának magára vétele által, körül kell metélned[1], alá kell merülnie és áldozatot kell bemutatnia. A nőnek alá kell merülnie, és áldozatot kell bemutatnia. Honnan tudjuk az áldozathozatal törvényét? Írva van (Mózes IV. 15:15 FR): Nektek és a gérenek (idegen, betérő FR). Ha nektek kötelező a körülmetélés, az alámerülés és az áldozat, akkor a gérenek is kötelező minden nemzedékben mindez.

Mivel ma nincs Szentély és nincs áldozat, így az utóbbi értelemszerűen elmarad. Mindenesetre, hogy ne lehessen félreértés, Rámbám a Misne Torá Iszuré Biá traktátus 13. fejezet 5. haláchájában írja:

ובזמן הזה שאין שם קרבן צריך מילה וטבילה וכשיבנה בית המקדש יביא קרבן

Ezekben az időkben, mikor nincs áldozat, elegendő a brit milá és az alámerülés, s mikor felépül újra a Szentély, lesz áldozat.

Sokan úgy vélik, hogy a betértek valamilyen másodrangú szerepet játszanak a zsidó életben. Mi sem áll a zsidó moráltól távolabb, mint egy effajta megkülönböztetés. A betértekhez való viszonyulást ugyanis már a Talmud meghatározza. Pszáchim traktátus 87b lapján áll:

ואמר רבי אלעזר: לא הגלה הקדוש ברוך הוא את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים

Mondta Rabbi Elázár: Azért szórta szét a Szent, áldassék Ő, Izraelt a népek között,

hogy a betérteket befogadhassák.

A Talmud Sábát 146a lapján áll Ráv Ási mondása:

אף על גב דאינהו לא הוו, מזלייהו הוו, דכתיב את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה

Annak ellenére, hogy nem voltak ott (a betértek a kinyilatkoztatásnál, Szináj hegyén FR), sorsuk olybá vétetik (mintha ott lettek volna FR), mert az áll az Írásban: mindaz, aki itt áll ma velünk I.ten előtt, és aki nem (Mózes V. 29:14).

Aki nem állt ott, az egyes felfogás szerint a jövőben születendő generációk, de Ráv Ási szerint azok, akik nem születtek zsidónak, ám azzá kívánnak válni.

A Vájikrá Rábbá midrásgyűjtemény 1. fejezet 2. paragrafusaiban Rábbán Simon ben Gámliél így fogalmaz a betértekről:

שבאין וחסין בצלו של הקדוש ברוך הוא

Azért jönnek, hogy bevonják őket a Szent, áldassék Ő, árnyékába

Ugyanitt áll, a 9. paragrafusban, hogy el is kell fogadnunk az őszintén betérni vágyókat:

גר שבא להתגייר פושטין לו יד להכניסו תחת כנפי השכינה

Aki be akar térni, annak ki kell nyújtanunk a kezünket, hogy bevezessük az i.teni dicsőség szárnyai alá.

Fentiekből következik, hogy a zsidó vallást felvettekkel szemben semmiféle diszkriminációnak helye nincs, sőt, a legnagyobb tisztelet és megbecsülés hangján kell róluk szólni.

Az is igaz viszont, hogy számos esetben a betértek ellen szól a Talmud. Ennek indoka azonban politikai, semmint vallási. Josephus Flavius Apión ellen c. írásában kijelenti, hogy a betértek között számos római kém volt. Valószínűsíthető, hogy a már akkor is viszonylag zárt közösséget alkotó és elkülönülő zsidók megfigyelésére vállalkoztak ily módon. Indirekt módon talán róluk szól a Smone Eszré, az eredetileg tizennyolc áldásból álló főimádság későbbi betoldása, a Völámálsinim kezdetű szakasz.

Köztudott az is, hogy a betérőt nem vezérelheti semmiféle érdek. Ezt is a Talmud kodifikálja számunkra. Jevámot traktátus 24b lapján olvassuk:

אחד איש שנתגייר לשום אשה, ואחד אשה שנתגיירה לשום איש, וכן מי שנתגייר לשום שולחן מלכים, לשום עבדי שלמה – אינן גרים, דברי ר' נחמיה

Mindegy, hogy valaki nőszülés miatt, férjhezmenetel végett, társadalmi vagy anyagi előnyszerzés céljából akar zsidóvá lenni, egyik sem lesz zsidó - mondja Rabbi Nechemia.

A mai napig irányt mutatnak e szavak. A betérőnek nem lehet más célja, csupán a Törvény megtartása; mintegy újonnan született zsidóként magára kell vennie az Égi Királyság és a micvák igáját. A Talmud Sábát traktátus 31a és Menáchet traktátus 44a lapjain olvashatjuk, hogy kikérdezik a betérni szándékozót motivációi felől.

A Rámbám Misne Torá Iszuré Biá traktátus 13. fejezet 14. haláchájában kifejti, hogy és miként kell vizsgálni a betérni szándékozó indokait:

שהמצוה הנכונה כשיבא הגר או הגיורת להתגייר בודקין אחריו שמא בגלל ממון שיטול או בשביל שררה שיזכה לה או מפני הפחד בא

להכנס לדת, ואם איש הוא בודקין אחריו שמא עיניו נתן באשה יהודית, ואם אשה היא בודקין שמא עיניה נתנה בבחור מבחורי ישראל, אם לא נמצא להם עילה מודיעין אותן כובד עול התורה וטורח שיש בעשייתה על עמי הארצות כדי שיפרושו, אם קבלו ולא פירשו וראו אותן שחזרו מאהבה מקבלים אותן

A helyes cselekedet, amikor jön a betérni szándékozó, hogy megvizsgálják; pénz, vagy társadalmi előny, vagy esetleg félelem miatt akarja felvenni a vallást; esetleg zsidó nő vagy zsidó fiú miatt. Ha nem találják ilyet, elmagyarázzák neki, mily nehéz megtartani a Tórát, s mily megterhelő a micvák betartása, s ha ezek után is visszajön, szeretetből teszi, s befogadják.

Hogyan zajlik a folyamat?

A betérni szándékozó értelemszerűen részévé kell, hogy váljon a zsidó közösségnek, s meg kell tanulnia mindazt, amit egy vallásos zsidónak tudnia kell. El kell sajátítania a szertartások rendjét, az egyes imák és áldások szövegét, a kóser étkezés szabályait. Gyakorló zsidóvá kell válnia. E folyamat nem egy vagy két hét, akár éveket is igénybe vehet. Ezt a folyamatot egy rabbi vezeti, ő kíséri az illetőt az úton, irányítja és tanácsokkal látja el.

Mit és hogyan kell tanulnia?

Rabbi Smuél Hálévi Vosner XX. századi rabbi és decisor Sevet Hálévi c. responsuma III. kötet 144. fejezetében leírja:

ובענין הגר פשיטא דעלינו לנהוג עמו מהקל אל הכבד ולא להכביד עליו ע"ד שארז"ל ביבמות מ"ז וביו"ד סי' רס"ה ס"ב אין מדקדקין עליו ואין מרבין עליו, וזה בעיקר הגרות, וה"ה בכה"ג, וגבי דידי' צריך להקדים למוד המצוות, ודברים שהם יסודי האמונה ה' ק"ש

וטוב לקבוע אתו כל יום שיעור בקצור ש"ע מלבד ותפילה וכיו"ב
ובהסברה קלה, להראות לו היופי והחן דקדושה שיעוריו, והכל בלשון של תוה"ק להמשיך לבו למקור החיים

A betérni vágyónál egyszerűen viselkedünk, nem könnyítjük ugyan a nehezét, de nem is bonyolítjuk..., nem aprólékoskodunk és nem terheljük fölöslegesen..., először tanulja meg a micvákat, a hit alapvető dolgait, mint például a Smát, az imákat..., mindent magyarázzunk el neki világosan, hogy megmutassuk neki a szentségben rejlő szépséget és kellemet...

A folyamat végén a férfit körülmetélik, s miután számot ad a Bét Din előtt zsidó tudásáról, elmegy a mikvébe, és alámerül. A nő szintén számot ad, majd alámerül.

Rámbám Misne Torá Iszuré Biá traktátus 13. fejezet 6. haláchájában áll:

גר שמל ולא טבל או טבל ולא מל אינו גר עד שימול ויטבול, וצריך לטבול בפני שלשה

Akit körülmetélnek, de nem merül alá, vagy alámerül, de nincs körülmetélve, nem minősül betértnek, míg nincs meg mind a kettő. Az alámerülésnél a Bét Dinnek jelen kell lennie.

Pápai Gábor rajza

Mi a helyzet, ha valakit orvosi okokból körülmetéltek?

A Sulchán Áruch, a XVI. századi, Jozsef Káro által összeállított törvénygyűjtemény, Jore Déá traktátus 268. fejezet 1. paragrafusában áll:

ואם מל כשהיה עובד כוכבים או שגולד מהול צריך להטיף ממנו דם ברית

Ha körülmetélték még korábban, vagy körülmetélve született (ritkán, de előfordulhat FR) egy csepp vért vesznek tőle, a szövetség véreként.

A Bét Din előtti megjelenés talmudi kötelezettség. Jevámot traktátus 46b lapján áll:

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: גר צריך ג

Ráv Chijja bár Ábá szerint Rabbi Jochánán mondta: a betéréshez három fő (azaz Bét Din FR) kell. Ezt teszi világossá a Sulchán Áruch Jore Déá traktátus 268. fejezet 3. paragrafusa:

כל ענייני הגר, בין להודיעו המצות לקבלם בין

המילה בין הטבילה, צריך שיהיו בג' הכשרים לדון

Minden betéréssel kapcsolatos dologhoz, akár a micvák elfogadás céljából való ismertetéséhez, akár a brit milához vagy az alámerüléshez három, ítélkezésre alkalmas férfi kell.

„A micvák ismertetése elfogadás céljából” régen első helyen szerepelt, ma a neológ gyakorlatban ezt a tanulást váltja ki, s a vége a számadás a Bét Din előtt. A mai Magyarországon a felnőttek körülmetélésénél pedig csak egy rabbi van jelen, mivel a művelet többnyire orvosi műtőben történik, s ott nem lehet jelen a Bét Din. Az alámerülésnél jelen van a Bét Din.

Röviden összefoglalva:

1., A betérni szándékozót nem vezérelheti semmilyen önös érdek. A Bét Din kötelessége e felől meggyőződni.

2., A betérni szándékozó előtt hosszú út áll: a zsidó vallás alapjait és rituáléit el kell sajátítania.

3., A betérni szándékozó férfit körülmetélik.

4., A betérni szándékozó a Bét Din előtt vizsgát tesz.

5., A betérni szándékozó alámerül a mikve vizében, ezzel válik teljessé a folyamat, ezáltal lesz zsidó.

S egy utolsó gondolat: a fentiek semmit sem érnek, ha a folyamat végeztével a betért nem él vallásos zsidó életet. A zsidóságot felvenni lehet, letenni soha. Csak úgy lesz valaki igazán zsidó, ha az általa választott és felvett vallást minél jobban, minél pontosabban tartja, igaz, jámbor zsidó módjára él.

Frölich Róbert

[1] Héberül brit milá, a körülmetélkedés szövetsége. Az első, aki körülmetélkedett, Ábrahám volt, innen is a közkeletű elnevezés: Ábrahám szövetsége

Elfeledett könyvek

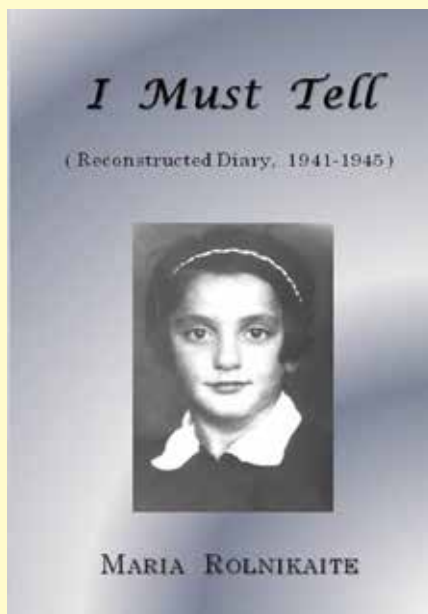
A múlt század hatvanas-hetvenes éveiben, de még a nyolcvanas évtized elején sem volt ritka egy-egy könyv több tízezer, olykor százezer fölötti példányszámos megjelenése. A klasszikusok, a világirodalom kiemelkedő alkotásai olcsón, több kiadásban, esetenként 130 ezer példányban is nyomtatásra kerültek. A második világháború és a holokauszt borzalmairól szóló beszámolók között is akadnak olyan művek, amelyeket nagy példányszámban, többször is kiadtak. Például Anne Segherstől *A hetedik kereszt*, vagy Robert Merle könyve, *a Mesterségem a halál és Jorge Semprun A nagy utazása*. Ilyen számok mellett nyilvánvaló, hogy a lengyel, litván és más kis nyelveken író szerzőktől, a többnyire nem hivatásszerűen író túlélőktől 4-5 ezres példányszámban kiadott könyvek gyakorlatilag észrevehetetlenek voltak. Az eltelt évtizedek során ezek is elhasználódtak, lomtanánításkor kidobták, a könyvtárakból pedig kiselejtezték azokat, csak olykor az antikváriumokban bukkan még fel egy-két viseltes példány, hogy magánkönyvtárak féltett kincsei legyenek.

„AZ ANTISZEMITIZMUS A FASIZMUS NEMZETKÖZI NYELVE.”

Julian Tuwim, a két világháború közti lengyel irodalom egyik legnépszerűbb zsidó származású költője mondását idézi Ilja Ehrenburg Marija Rolnikaité könyvének előszavában. Az *El kell mondanom* című kötet szerzőjét egy időben „a litván Anne Frankként” emlegették.

1941. június 24-én, három nappal a Barbarossa hadművelet elindulása után a németek megérkeztek Vilniusba. A megszárlások azonnal megkezdődtek - a litvánok támogatásával, akik a németeket felszabadítónak, a zsidókat pedig árulónak, szovjet kollaboránsnak tekintették.

A Klaipédában (Memel) született lány tizenhárom éves volt, amikor a családja szétszakadt. Az apját, aki

ügyvédként korábban az illegális kommunistákat védte, a szovjetek keletre menekítették. Anyja és három testvére Vilniusban maradt. Amit a lánynak meg kellett tapasztalnia, az annyira borzalmas volt, hogy úgy döntött, lejegyzik azokat egy naplóból. Először a vilniusi gettóban eltöltött időszakról számol be, arról, hogy rövid időn belül miként változott meg drasztikusan az egész család mindennapi élete. Később a Riga-Kaiserwald koncentrációs tábor strasdenhofi altáborában és a stutthofi koncentrációs táborban töltött hónapokról ír. Attól tartva, hogy felfedezik a naplóját, elkezdte memorizálni. Végül a tá-

bort szovjet katonák szabadították fel. Visszatért Vilniusba, ahol találkozott hűgával, Mirjammal és apjával. Testvéreit (a kilencéves Raját és a hétéves Ruvikast) és édesanyját a vilniusi gettó felszámolása után Paneriaiban gyilkolták meg.

1945-ben Rolnikaité a koncentrációs tábori tartózkodása alatt megtizedelt feljegyzéseket betanult jegyzeteivel kiegészítette, és jiddis nyelven három füzetben foglalta össze. A gettóról szóló, személyes naplókra és emlékiratokra alapuló *El kell mondanom* című könyve eredetileg litván nyelven jelent meg 1963-ban - számos cenzúra után -, majd a szerző fordításában jiddisül és oroszul. Az 1965-ös, szintén cenzúrázott orosz változat 18 nyelven jelent meg. A litvánok háború alatti önkéntes együttműködése a németekkel akkoriban tabutéma volt.

1964 után Leningrádban élt és szerkesztőként dolgozott a Litván SzSzK Minisztertanácsa alá tartozó Művészeti Tanácsékn, valamint a Vilniusi Filharmonikusok irodalmi osztályának vezetőjeként. Szovjet írók műveit fordította litvánra. Marija Rolnikaité volt éveken át az egyetlen leningrádi író, aki műveiben a holokausztról írt, miközben aktívan részt vett a város zsidó közösségének életében. 1999-ben több sze-

mélyes tárgyát a vilniusi Gaon Állami Zsidó Múzeumnak adományozta, köztük a gettóba is magával vitt iskolatáskáját.

Marija Rolnikaité 2016. április 7-én rövid betegség után elhunyt. A szentpétervári Preobrazsenszkij zsidó temetőben temették el férje, Szemjon Szaveljevics Cukernik (1922-2008), mérnök, a Nagy Honvédő Háború résztvevője mellé.

Könyve magyarul 1968-ban jelent meg 5 900 példányban. Egy gyermeklány és sok-sok szerencsétlen ember szörnyű hónapjainak, éveinek felidézése nekivadult szadisták, precíz hivatalnok-hóhérok fogságában. Miképpen lehet ember módra elviselni a testi-lelki gyötrelmeket, a szüntelen megaláztatást? Marija Rolnikaité – akinek egy deportált magyar tanítónő menti meg az életét – egyszerű szavakkal, mindenfajta hatásvadászat nélkül vall minderről.

„MIND TUDOTT RÓLA ÉS A MAGA HELYÉN MEGTETTE MINDEGYIK.”

Peter Weiss 1916-ban született Berlin mellett, 1934-ben Angliába, majd páratlan ütemérzékkel Csehszlovákiába emigrált. 1939-ben Svédországba menekült. Világsikerét 1964-ben megjelent színdarabjának köszönheti (Jean Paul Marat üldöztetése és meggyilkolása, ahogy a charentoni elmeegógyintézet színjátszói előadják de Sade úr betanításában). Ezt követően érdeklődése a közeli múltra irányult. A vizsgálat című drámája az 1963-as frankfurti per anyagát dolgozza fel, amelynek végén a német bíróság olyan személyek tetteiről mondott ítéletet, akik az auschwitzi tábor beosztottaiként vettek részt az öldöklésben. Az eljárás során 319 tanút – köztük 183 túlélőt – hallgattak meg. Az egykori áldozataikkal szembesített vádlottak többnyire tisztességes tekintetű polgárok voltak, mint például az egykori SS-százados Robert Mulka, a táborparancsnok Rudolf Höß adjutánsa, aki sikeres üzletember lett az NSZK-ban, 14 év börtönre ítélték. A 22 vádlottból ötre szabtak ki életfogytiglani börtönt, ötöt mentettek fel vagy egészségi állapota miatt mentesítettek az eljárás alól, a többiek 4–14 éves szabadságvesztést kaptak.

Elgondolkodtató, hogy a holokauszt-tagadás lényegében már akkor elkezdődött: a per vádlottjai a szembesítések során gyakorlatilag szemrebbenés nélkül letagadták az általuk végrehajtott gaztetteket a túlélők előtt. Bámulatosan gyorsan, a leghalványabb lelkifurdalás és önvizsgálat nélkül visszailleszkedtek a civil életbe a háborút követően. Az 1963-ban kezdődött pernek nemcsak az a tanulsága, hogy emberek parancsra, kegyetlenségből, félelemből vagy önző érdekekből egyaránt képesek a legaljasabb dolgokra, hanem hogy mindenre lehet kifogást keresni. A korábbi örök, tiszték és külső személyek, akik passzívan vagy aktívan, de részt vettek a gyilkosságokban, kínzásokban és emberkísérletekben, később magasra ívelt politikai, gazdasági karrierjük mögé bújva igyekeznek menekülni, miközben a tanúk ugyanabban a teremben adják elő az átélt borzalmakat.

A színdarab – a szerző meghatározása szerint: oratórium – szövege kivétel nélkül olyan mondatokból áll, amelyek a per során elhangzottak. A bíróság 138 tárgyalási napot tartott, Peter Weiss drámája néhány órába sűrítve érzékelteti a törvénykezés fullasztó atmoszféráját. A művet 1965. október 19-én Németország keleti és nyugati felében tizenhét színpadon egyidőben mutatták be. Az ősbemutató estéjén az NSZK több városában

neofasiszta tüntetők követelték a darab betiltását, és maga Franz Josef Strauss is élesen bírálta a szerzőt, akit (a nyugat-berlini előadás rendezőjével, Erwin Piscatorral együtt) ismeretlen telefonálók merénnyel fenyegettek meg. A színpadi mű magyar nyelvű fordítását Vas István készítette, kötetben 1967-ben jelent meg az Európa Kiadó Modern Könyvtár sorozatában 11 ezer példányban.

Az oratórium rádiószínházi előadásáról Pílinzky János így írt az Új Ember 1966. október 16-i számában: „Peter Weiss A vizsgálat című oratóriuma, amelyet négy órán keresztül adott elő a közelmúltban a magyar rádió, az egyetemes európai lelkiismeret-vizsgálat egyik leginkább megrendítő alkotása. A második világháború alatti megsemmisítő-táborokról szól, ahol százezerszám égettek embereket füstté és hamuvá. Ennek végrehajtói mint vádlottak

Julian Tuwim

állanak bírálók előtt, tanúk vallanak ellenük embertelenségeikről. A vádlottak–bírák–tanúk minden szava hiteles: a szerző a valóságban is lefolyt perek aktáit emelte költészetté, azok szavaiból. Olyan lenyűgöző költészetté, hogy Kelet- és Nyugat-Németországban és Angliában: egyazon napon mutatta be rádiók egész sora, majd megrendítette az egész világot. A kollektív bűn elrémítő titka nekünk, magyaroknak is keserűen tanulságos abból az időből. Nálunk is nem egy vádlott vallotta: „Csak parancsot teljesítettem.” – De ha egy parancs teljesítése az emberiességnél a közlelkiismeret által ellenőrzött szabályaiba ütközik? Akkor a parancs teljesítése nemcsak személyek ellen, hanem egy egész nemzet ellen is emel előbb-utóbb vérvádakat.

Az egész emberiség színe előtt is. Igen, az életünk, az emberiség élete, egyre inkább kollektivizálódik. Előbb-utóbb nem lesznek magános bűnök. Minden bűn, ezen vagy azon a fokon, közösségi bűn. Ez Peter Weiss drámai oratóriumának legmélyebb tanulsága.”

„Negyvenhatban tizenöt évre ítélték, abból tízet letöltött, a többit pedig...

– ...elengedték neki, s megfelelő életjáradékot kapott – vágott a szavába Bradley. – És most valami kis városkában éldegél, a hazáért szenvedő hős dicsfényében, s mindenki, még azok is, akik azelőtt átmentek az utca túlsó oldalára, hogy ne kelljen köszönteniük egy ilyen alakot, most lesik az alkalmat, hogy üdvözléssel: „Jó napot... jó napot ezredes úr!”

Ez a beszélgetés is kiemelt jelentőséggel bír Zofia Posmysz lengyel író nő könyvében. Az Egy nő a hajón a hatvanas évek elején, szintén az ingyenceknek szánt Modern Könyvtársorozatban jelent meg magyarul és gyors egymásutánban három kiadást ért meg (7600 példányban), a belőle készült filmet is bemutatták. A történet egésze egy hajón játszódik, de nem könnyed sétahajózásról van szó. A főszereplő nyugatnémet házaspár a férj diplomáciai szolgálata miatt hagyja el hazáját, s indul el Brazíliába, hogy aztán az utazás ennél jóval többé váljon, felfedve a házaspár egymás előtt is gondosan elrejtett titkait. A hajón megjelenik egy nő, akinek jelenléte, néma vádja elegendő ahhoz, hogy szavak nélkül is, pusztán létevel felkavarja életünket, felidézze előttünk a háború mindkettőjük számára oly kínos emlékeit.

A koncentrációs táborban szolgálatot teljesítő fél próbálja igazolni tetteit önmaga és a házastársa előtt is. S ez a fél talán tényleg tett kedvezményeket, s próbált emberségesebb lenni, de mindezek ellenére része volt a mechanizmusnak. Megjelenik a könyvben a holokauszt utóélete, illetve a németek szembenézése a világháborúban betöltött szerepükkel – egy friss amerikai ismeretség nyújt alapot az író számára, hogy a férfiak moralizáló beszélgetése alapján magunk is levonhassuk a konzekvenciákat a kollektív bűnöségről.

Zofia Posmysz egy vasutas lányként nőtt fel a krakkói Prokocim kerületben, és 1939 után Lengyelország német megszállása idején bekapcsolódott a lengyel ellenállásba. 1942-ben, 18 évesen a Gestapo Krakkóban letartóztatta, miközben szórólapokat osztogatott, majd hetekig tartó kihallgatás után koncentrációs táborokba deportálták. Az auschwitz-birkenai koncentrációs táborban (női tábor, mezőgazdasági kommandó) töltött két és fél év után a ravensbrücki koncentrációs táborba, majd a neustadt-glewei koncentrációs táborba került, ahol 1945. május 2-án az amerikai hadsereg szabadította fel.

A második világháború után lengyel szakon tanult a Varsói Egyetemen, és kulturális szerkesztőként dolgozott a Radio Polskie-nél. Debütáló műve, a Znam katów z Belsen (A hőrokat Belsenből ismerem) 1945-ben jelent meg, amelyben a koncentrációs tábori fogolyként átélteket dolgozta fel.

1959-ben rádiójátékot írt Pasazerka z kabiny 45 (A 45-ös kabin utasa) címmel, a táborokban eltöltött idők emlékei alapján. A 45-ös kabin utasa innovatív és szokatlan volt a holokauszt-irodalom műfajában, mert egy hűséges SS Aufseherint (felügyelőnőt), Annelise Franzot ábrázolta, aki Posmysz auschwitzi munkáinak ellenőrzéséért volt felelős, és aki ennek ellenére alapvető emberi viselkedést tanúsított a foglyokkal szemben. A könyvben szereplő események egy óceánjárón játszódnak, 16 évvel a háború vége után. Az egykori SS Aufseherin, Lisa Kretschmer, férjével utazik. A sok utas között megpillantani véli Mártát, egykori fogvatartottját, akin a táborban próbált segíteni és akit megóvott a veszélyes munkáktól.

Amikor XVI. Benedek pápa 2006-ban meglátogatta az auschwitzi emlékművet, az író nő is a túlélő rabok között köszöntötte őt. Zofia Posmysz 2022. augusztus 8-án halt meg Oświęcimben, két héttel 99. születésnapja előtt.

Peter Weiss

„ALAKUL A KÉP”

Egy családtörténet újjászületése - Beszélgetés Kárpáti Judittal

Furcsa nő ez a Judit. Mániákus. Elszánt. Tele a feje gondolattal, tele van mondanivalóval, és szívesen mesél mindarról, amit tud, amit éppen kideríteni próbál, és ahogy nyomoz utána. A majdnem ötvenes pesti nő civilben ipari témákra szakosodott kommunikációs szakember, podcaster... és író. Még egy könyve sem jelent meg, de majd fog. És az a szülei, nagyszülei, dédszülei életéről fog szólni. A saját családja történetének makacs, minden apró részlet iránt érdeklődő dokumentátoraként a magyar zsidó hétköznapi történetét dolgozza fel és foglalja össze.

• **Hogy kezdődött?**

Talán úgy, hogy sírt az apám. És visszatekintve már azt is látom, hogy nem ő volt az egyetlen síró férfi a családban. Kamaszkoromban ezt persze nem tudtam jól kezelni, nehéz volt így látni őt, és ahelyett, hogy kíváncsivá váltam volna az okaira, zavarba jöttem tőle. De egészen kis koromtól kezdve tudtam, hogy bizonyos témákról nem képes másképpen beszélni, csak könnyezve. 1944. január 12-én született, van is egy fotóm róla, úgy két hónapos lehet rajta. Vagyis ez egy márciusi fotó. Ha látjuk mögötte a történelmet, akkor az ártatlan csecsemő képe drámaivá válik. És mert a családom története utáni kutatásomnak hála egyre többet tudok arról, mi történt velük, a dráma is egyre mélyül. Átalakul a kép. Benne van, ahogy a nagyanyám terhesen a munkaszolgálatos nagyapám után utazik Pestről valahova Kolozsvár környékére. És az is, hogy az egész család próbálta lebeszélni a nagyanyámat a gyerekvállalásról, mondván, hogy ezek most nem azok az idők. Sőt, az is, hogy a nagyapám valahogy hazajött Pestre pár napra, hogy először lássa a kilenc hónapos fiát, másnap feljelentette a házmester, és innen vitték el az egész családot; csak a nagyanyámat és a karján vitt csecsemőt kilökte a metnből az egyik kísérőjük...

Apám felnőttkorában sokáig küszködött ezzel. Élte az életét a maga fájdalmaival, elszívott naponta három doboz cigarettát, sokféle művészeti ágat tehetségesen művelt – ma már azt mondanám, így gyógyította magát –, azután felnőtt korában foglalkoztatni kezdte a múltja. Talán annyi volt, mint most én, amikor nyomozni kezdett, és hatvanéves kora körül jutott el a neuengammei koncentrációs táborba, ahol meghalt az apja – a nagyapám –, és a brémai polgármesterrel egy kis ünnepség keretében botlatókövet raktak ott le az emlékére. De nekem ekkor még nem volt hozzá meg a megfelelő élettapasztalatom, erőm és bátorságom, hogy azt mondjam, mindezzel én is szembe akarok nézni. El se mentem az eseményre, pedig apámnak nagyon fontos volt. Mégis onnan indul,

amit most csinálok: mindent tudni akarok, és most már én tartom fontosnak, hogy másnak is segítsék ebben a szembenézésben. De alapvető szempontnak tartom, hogy rögtön hozzátegyem: amit írok, az nem holokauszt-történet, habár az a kiindulópontja. Én ebben a traumában nőttem fel, miközben a zsidóság úgy általában is természetes közeg volt a számomra, nálunk nem volt titkolózás vagy hallgatás. Csak néha elsírta magát az apám.

• **És mi adta a döntő lökést, hogy nekiállj a nyomozásnak?**

Tizenkilenc éves koromban elmentem Jeruzsálembe egyetemre, és a hétvégéket a rokonaimnál töltöttem, akik Auschwitzból jöttek haza, Mengele kísérletezett rajtuk. Egyikük ezt egészen hosszan, alaposan elmesélte, de most is azt gondolom, hogy egy húszévesnek ebbe még nem kell, sőt nem is szabad belemélyednie, még nem érett rá. A fiam is nehezen kezeli, hogy ez a téma mennyire foglalkoztat, milyen sok időmet viszi el, és nem próbálom ráerőltetni. Nekem is elég útkeresős életem volt, és ösztönösen választottam mindig a lehetőségeim közül.

• **Vagyis vártál pár évtizedet, azután folytattad azt a nyomozást, amit az apád elkezdett.**

Először elkezdtem írni. És azután elkezdtem a zsidóságomról írni. Azután pont egy évvel ezelőtt vettem egy repülőjegyet Hamburgba, megszerveztem a brémai utam, és a nagyapám, Schächter László nyomait követve elmentem a neuengammei koncentrációs táborba. Azóta folyamatosan kutatok, utazom, szakértőkkel tárgyalok, találkozókat szervezek. Azért csinálom ezzel a megszállottsággal, mert ez olyan sűrű anyag, hogy csak így lehet mozdulni benne. Ösztönből elindultam, és megtalált ez a küldetés.

• **Családfát kutatasz.**

A családfakutatás nem érdekel. Nem a családfámat akarom megrajzolni. Megírom egy

Grünberg Herman, a dédnagypapa

átlagos, vagyis különleges zsidó család 19. és 20. századi történetét, megmutatom, hogyan éltek Magyarországon és környékén a zsidók, mielőtt meghaltak, mielőtt eltűntek innen, megmutatom, milyen hatással van ez mindannyiunkra máig, és közben leírom a nyomozásommal kapcsolatos tapasztalataimat. A rengeteg drámai helyzetet és persze a sok véletlent is. Az érzést, amikor meglátom a nagyapám nevét a koncentrációs tábor archívumának egyik listáján. Azt a megdöbbenést, amikor felfedezem, hogy egy korábban olvasott történet főszereplője, egy tizenhat éves pesti fiú neve éppen az én nagyapám neve felett szerepel. És aztán amikor felfedezem, hogy mindketten november 18-án érkeztek a táborba. Ennek a srácnak is megkerestem a fiát, aki most Izraelben él, és ugyan közbejött a háború, hamarosan vele

is beszélni fogok. Hiszen az ő apja és az én nagyapám talán egymás mellett álltak a sorban...

A nagyapám testvérei életben maradtak. Egyikük nagy vagány volt, igyekezett óvni a rokonságot, szerzett egy SS-egyenruhát és abban hozta ki a hűgát az óbudai téglagyárból. Bement érte, a hitelesség kedvéért a kijáratig pofozta, és ezzel megmentette Aliz életét.

Haladok az időben visszafelé, és térben is egyre messzebb jutok. Megtaláltam a nagyapám anyja, Klein Etelka nyolcvanoldalas visszaemlékezését, amelynek köszönhetően egyértelművé vált a számomra, hogy ez nem egy holokauszt-történet: hiszen e rész főszereplője az ükapám, Klein Sámuel, aki fürdőkultúrát teremtett Gömör megyében, felfejlesztette a várgedei gyógyfürdőt. A Rimaszombati Múzeum igazgatója sokat kutatta a témát, vele is találkoztam már. Nehezen leírható érzés volt, amikor a fürdő megmaradt épületeinek falai közt felfedeztem az egykori mezüze szögeinek nyomait az ajtófélfában.

- **Tehát folyamatosan fejtet visszafelé a rokonaid történetét, és közben újabb és újabb történeteket találsz.**

Nyomozok. Amikor újra és újra átolvasom azokat a szövegeket, amiket már ismerek, azok mindig új tartalommal telnek meg, mert az új információk ismeretében egyre újabb részletek válnak fontossá. Bármerre nézek, jellegzetes és máig ható történeteket találok. És közben például azt is megtudtam, hogy lengyel vagyok... pontosabban a dédapám Galíciából került Magyarországra. A krakkói magyar főkonzul segítségével találkoztam a téma kutatójával, dr. Karolina Panzcal, a lengyel helytörténésszel, akinek a segítségével eljutottam a nagyanyám Nowy Targ-i őseihez. Kölcsönösen sokat tudtunk mondani egymásnak. Ő még azt is megmutatta nekem, hogy melyik házban éltek az őseim. Idén január 27-én, a Nemzetközi Holokauszt Emléknapon a helyi megemlékezést a Nowy Targ-i polgármester, a magyar főkonzul és dr. Panz társaságában a Grünberg családról tartottuk: azokról a zsidókról, akiket a leghamarabb öltek meg. A németek a helybeli lengyelekkel ásatták ki és temették be a tömegsírkjukat. Ők is hordozzák ennek a traumáját: a tömegsír betemető helybeliek között volt, aki másnapra megvakult – gyötörte, amit végignézett.

Grünberg dédapám az 1900-as évek elején jött el Galíciából. Kamaszkorában, vásározókkal érkezett Magyarországra, és amikor rácsodálkozott a századfordulós Budapestre. Később Isonzónál harcolt, úgy lett K.u.K. katona, hogy még nem is volt magyar állampolgár. Ennek is utánajártam, előástam, amit lehetett. Például azt, hogy az írástudatlan katonatársai nevében ő írta a hazaküldött leveleiket. Kilenc meg nem született gyerek után egy végre a világra jött: a nagyanyám. Vele még hazalátogatott a húszas években, és ő még jóval később is azt mesélte nekem, hogy „micsoda zsidó élet folyt” ott. A Grünberg dédapa Eppler Sándornak – a neológ

hitközség neves tisztségviselőjének – lett a titkárra, ott volt vele 1938-ban az Eviani Konferencián, ahol kiderült, hogy „a csónak megtelt”, és Európa nem segít az üldözötteken. Valószínűleg Lord Wintertonnal, az angol küldöttel is tárgyalt. Azután megözvegyült, és rámaradt a nagyanyám felnevelésének a gondja. A Rumbach utcai zsinagógában volt három lakás, azoknak az egyikében laktak vagy tizenöt évig, de a nagyanyám úgy emlékezett, hogy sokszor kellett a Síp utcai hitközség irodájában is aludnia. Azután a dédapám, a büszke, öntudatos magyar az Ocskay-féle ruhagyűjtő századba került, ennek köszönhetően maradt életben. De a Nowy Targ-i múltját felszámolták, mindenkije meghalt. És '56-ban néhány „Itzig nem viszünk Auschwitzig” felirat miatt elment Magyarországról, '58-tól Kanadában élt. 1964-ben az unokája talált rá a pincében, felakasztotta magát. Bolehovicében született, Nowy Targban élt, Budapesten vált felnőtté, a saját kezével épített gyömrői házában volt igazán boldog, és aztán a hetvenes éveiben New Westminsterben találta magát a Cadillaccek között. Elképesztő utat járt be.

- **Azért valahogy mégis mindig visszatérsz a holokauszthoz.**

Nemrégiben olvastam egy interjút, amelyben azt nyilatkozta valaki, hogy most már hagyjuk a holokauszt identitást, inkább a vicceinkre alapozzuk a zsidóságunkat. A legnagyobb örömmel hagynám ki a családom történetéből a holokausztot, de nem tehetem. Én nem akarok csak viccekre identitást építeni. Ha azt mondjuk, hogy nincs holokauszt, vagy nem foglalkozunk vele, az többek között azért nem helyes, mert az egész társadalom sem foglalkozott vele, hiszen kényelmesebb volt hallgatni. Beszélünk kell, hogy mindenki más is tudjon normálisan beszélni róla, ne legyen zavart csend, ha valahol hangosan azt mondom, hogy zsidó vagyok. És ne mondja, hogy „én nem vagyok érintett”. Mert akinek van apja meg nagyapja, az érintett. Ez nem a zsidók dolga, hanem mindannyiunké. Ahogy a svábok kiűzetése, a szlovákok kitelepítése, a kulákok kisemmizése is.

- **És mikor lesz ebből könyv?**

Nagyon izgalmas, amit most csinálok, és a világerért sem szeretném azért siettetni, hogy legyen már meg a végeredmény. Dolgozom, írok, folyamatosan beszélek a könyv alakulásáról a podcastomban, amelynek már az 58. részénél járok. Ez nem regény lesz, de több lesz a tények rögzítésénél. Mert azt akarom elérni, hogy aki olvassa, ott legyen; hogy amikor idézem a nagymamámat, hogy „micsoda zsidó élet volt ott”, akkor mindenki lássa, átérezze, hogy ez mit jelent. Nem szabad azt mondani, hogy már mennyi holokauszt-történet van,

Kárpáti Judit, Kaunitz Tamás felvétele

mennyit írtak a zsidókról, minek még egy. A szerelemről is sokat írtak már. És olyan, mint az enyém, csak egy lesz, mert ez az én látószögemből lesz elmondva, az én hangomon.

A holokauszt részt nem lehet kihagyni, de az örömet sem lehet kihagyni. Csoda, hogy vagyunk, és milyen sokat adtunk, és még most is milyen sokat tudunk adni a körülöttünk lévő világnak. Ismerjék meg, igenis tudjanak róla, hogy milyen emberek voltak azok, akik itt éltek. A sztereotípiákat is csak így lehet lebontani. Mesével, történetekkel, a mi történetünkkel.

Az interjú alanyáról többet is megtudhat itt:
https://www.instagram.com/judit_karpati/
<https://www.facebook.com/karpati.judit.5>
 Utam a sikerkönyvig” podcast a Spotifyon és Apple-n

Louis Armstrong: csikóbőrös kulacs és Dávid-csillag

1965. június 9. Louis Armstrong, az amerikai dzsessz-zene legendás alakja Budapesten járt, hogy koncertet adjon a Népstadionban. A telt házas zenei eseményre 80 000 – egyes hírek szerint 93 ezer – ember gyűlt össze, hogy élőben hallhassa a világhírű trombitást és zenekarát. Tömegesen érkeztek emberek az ország minden részéből, és a Népstadion már órákkal a kezdés előtt megtelt. A közönség lelkesen énekelt, tapsolt, és várta, hogy a színpadra lépjen a zenei zseni.

A koncert után az amerikai vendéget a „könnyűzenei főosztály” vendégelte meg és az ifjú Vitray Tamás tolmácsolása mellett egy csikóbőrös kulacsban tokaji bort nyújtott át a főosztály illetékese. Armstrong a rá jellemző kedves mosollyal vette át a szokatlan ajándékot, megköszönte, de annyi lélekjelenléte volt, hogy a kedves unszólást – ugyan, kóstolja már meg a legjobb magyar bort – elengedte a füle mellett, és nem ivott bele a kétes csomagolású italba.

Azokban az években Armstrong az amerikai kultúra nagyköveteként járta a világot, hiszen még Dwight D. Eisenhower elnöksége idején hívták életre a Jazz Ambassadors programot, azzal a propagandacéllal, hogy bemutassák az amerikai kultúra szabadságát a vasfüggöny mögötti, Amerika-ellenes, kommunista és közel-keleti arab országok területén. Sokan elítélték Louis Armstrongot a keleti blokkban tartott turnéi miatt, mondván: olyan rendszernek kampányol, amely odahaza elnyomja a feketéket, nem biztosítja számukra azokat a jogokat, amelyeket a fehér amerikaiak élveznek. A budapesti látogatásról fennmaradt felvételek ebből azonban semmit nem közvetítenek, sem az ifjú Vitray nem kérdezett rá az amerikai polgárjogi mozgalom helyzetére, sem pedig az a MALÉV-stewardess, akit a Magyar Televízió bízott meg, hogy a Brüsszel-Budapest járaton interjúvolja meg Armstrongot.

Komoly kérdéseket ezek szerint már akkor sem tettek fel magyar riporterek idelátogató sztároknak, de gyermekkorra és személyiségfejlődésének fontos elemeire, toleranciájának gyökereire és a zsidó zenei befolyás okára a világ más pontjain sem kérdezett rá senki. Mégpedig azért nem, mert ezt akkor még kevesen tudták, Armstrong maga sem beszélt róla. Mintegy tíz évvel halála után derült ki, amikor poszthumusz megjelent második önéletrajzi könyve, hogy beszélt jiddisül, nyakában Dávid-csillag lógott egy aranyláncon, rajongott a klezmer zenéért, és kedvencei közé tartoztak az amerikai zsidó konyha ételei.

1969. tavasza. A világ leghíresebb jazz-zenésze súlyos tüdőbetegségben szenved, és a New York-i Beth Israel kórházban

fekszik. Orvosával, Dr. Zuckerrel már szoros barátság köti össze, és amikor utóbbi orosz altatódalt kezd énekelni, Armstrongban hirtelen és hevesen felébrednek gyerekkori emlékei, a Karnofsky-családra kell gondolnia. Litván-orosz zsidó emigránsok voltak, akik a mélyszegénységből dolgozták fel magukat nagy szorgalommal. Nemcsak foglalkoztatták a hatéves árva Louis-t, hanem befogadták, etették és dallamokkal ajándékozták meg, amikor esténként álomba énekeltek saját gyermekekkel együtt.

A családfő, Morris Karnofsky a kis Louiszal és egy ócskavasakkal teli szekérral járta New Orleans utcáit. A kissrác feladata volt, hogy bejelentse az utcai árus érkezését a vásárlóknak. Ehhez Louis egyfajta kürtöt fúj,

amelynek hangja lehetővé tette, hogy Karnofsky megkülönböztesse magát a többi utcai árustól. Ez volt úgyszólván az első hangszer Louis Armstrong életében.

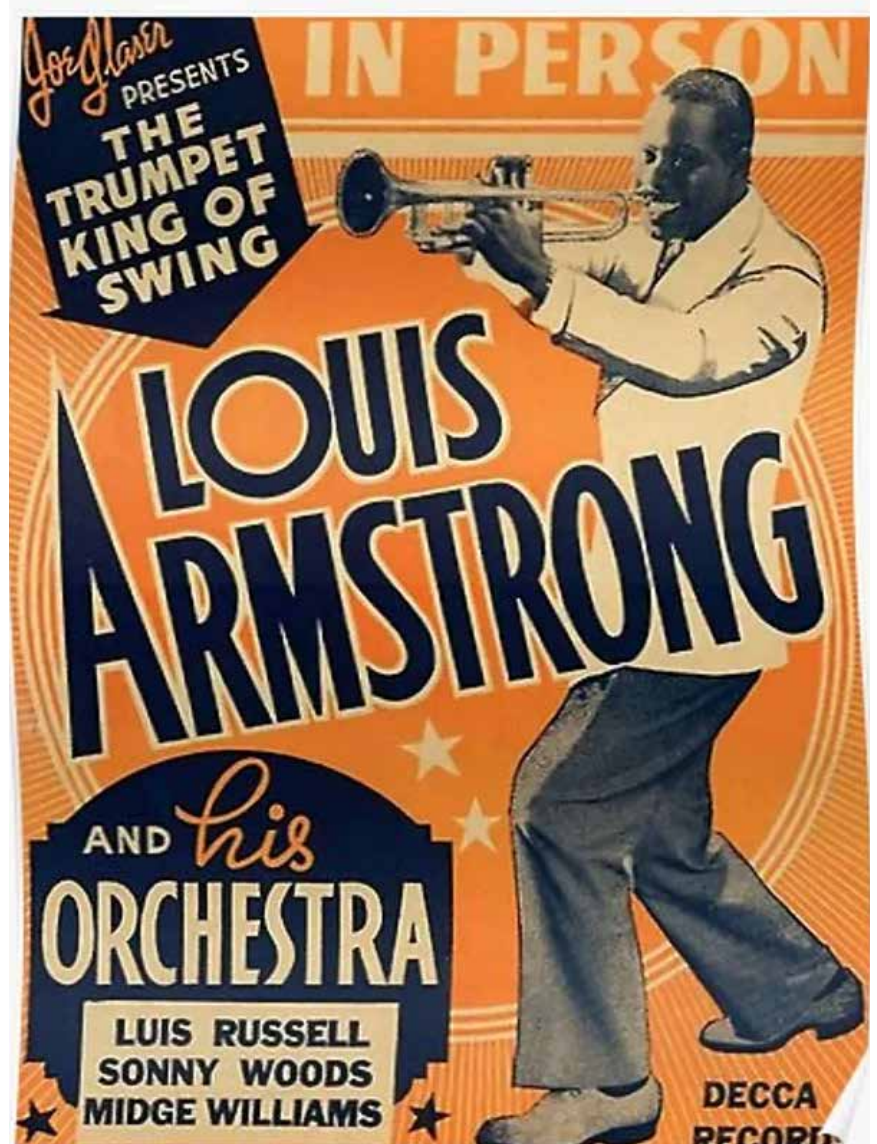
Kései emlékirataiban Armstrong jelentős részt szentel azoknak az éveknek, amelyeket a zsidó családban töltött. 77 oldalon keresztül írja le, hogyan jutott első hangszeréhez: nem, ahogyan azt mindig állították, a javítóintézetben, hanem korábban, Karnofskyéknál. Ők adtak neki pénzt, hogy megvehesse első kornettjét, egy ütött-kopott, használt hangszert – amely azonban a kis Louis számára a zenészi karrier kezdetét jelentette.

A halála után megjelent emlékeiben nem csupán a gefillte fishről, az orosz-zsidó al-tatódalokról és a Karnofskyéktól felé áradó szeretetről ír, hanem arról a diszkriminációról és rosszindulatról is, amellyel a zsidó emigránsok szembesültek a 20. század eleji Amerikában. Armstrong így fogalmaz az emlékirataiban. „Régóta csodálom a zsidó népet. (...) Még csak hét éves voltam, de tanúja voltam, hogy a fehérek milyen keresztényietlen bánásmódban részesítették azt a szegény zsidó családot, amelynél dolgoztam.”

Armstrong tapasztalatai jól beleillenek a jazz korai történelmébe. A zene gyökerei kétségtelenül Afrikából származnak, de más kisebbségek tagjai is képviseltették magukat az amerikai mainstreamhez való kapcsolódási ponton: olasz, ír és mindenekelőtt zsidó zenészek. Az afrikai és a jiddis zenében sok közös vonás van, például a vokális hangzás és az improvizáció, valamint a szájhangyomány meghatározó szerepe. A zsidókat és a feketéket azonban mindenekelőtt a fehér ember általi üldöztetés élménye kötötte össze: a századfordulós Amerikában a zsidókat még mindig „keletinek” tekintették, társadalmi felemelkedésük hosszú időbe telt. Az 1950-es évek végéig a fekete zenészek az amerikai zene-szakszervezetek által meghatározott díj-szabás szerint jóval kevesebbet kerestek, mint fehér kollégáik.

2021. július 6. Armstrong halálának 50. évfordulóján a következő jelenik meg több magyar nyelvű internetes oldalon: „Magyar nyelven is terjed egy történet a zenész Louis Armstrong és az őt állítólag befogadó zsidó család kapcsolatáról. Utánanéztünk: majdnem igaz”. Színes bulvárhírként dolgozták fel, pedig a 20. század meghatározó zenészenek egyik meghatározó élménye volt a Karnofsky családnál eltöltött időszak. Ez annál szomorúbb, hogy bár Armstrong csak élete végén beszélt erről nyíltan, de a mezüze a háza bejárati ajtaja fölött egész élete során bizonyította: soha nem felejtette el zsidóságát.

Bruck Irma

A játékkervező, aki nem fut, de hisz a véletlenek erejében

Lencse Máté az Igazgyöngy Alapítvány Toldi Tanodájának szakmai vezetője, pedagógus, játékkervező. A társasjátékok ismerete és szeretete egész pályáját meghatározta, és az évek során szaktekinetllyé vált a társasjáték-pedagógia témájában. Workshopokat tart, társasjátékokat tervez, könyvet ír, és szabadidejében, na, vajon mit csinál? Természetesen társasozik.

- **De hogyan lesz valaki a társasjáték-pedagógia szakembere?**

Leginkább véletlenül. Be kell vallanom, hogy 17-18 évesen fogalmam sem volt még, mivel szeretnék foglalkozni. Azt tudtam, hogy szeretem a filmeket. Akkor két helyen volt filmelmélet és filmtörténet szak, és arra gondoltam, hogy ezzel nyerek még öt évet, mielőtt belevágok a felnőtt életbe. Csakhogy kellett mellé szakpárt is választani, és Pécssett, ahová jelentkeztem, ha a pedagógia szakot választottuk szakpárnak, akkor pedagógiából nem volt felvételi, a filmes pontszámokat lehetett duplázni. Aztán azt vettem észre, hogy a filmek már nem érdekelnek annyira; kicsit talán ki is égtém, annyit meg kellett néznünk. A gyerekek, a tanítás viszont annál inkább beszippantott. Így lettem filmes szakember helyett pedagógus. 2012-ben kezdtem önkéntesként dolgozni gyerekcsoportokkal az Igazgyöngy Alapítványnál, és bár addigra már volt pedagógiai végzettségem, ott szembesültem vele, hogy a legjobb egyetemi oktatás sem tud felkészíteni a valódi terepmunkára. Képzéseket kezdtem keresni, amik új benyomásokat, friss szemléletet adhatnak. Akkoriban az ELTÉ-n tanítottam tanárképzésen, oda jártam doktori iskolába, és egy ottani kollégám javasolta Jesztl József társasjátékos játékkismereti képzését.

- **Volt korábban meghatározó társasjátékos élményed?**

A klasszikus dolgokkal játszottam gyerekkoromban: Ki nevet a végén, Gazdálkodj okosan, Hotel, Rizikó, Monopoly. Nagyon sokat snapszeroltam a nagyszüleimmel, ismertem néhány más kártyajátékot is, szerettem is őket, de nem éreztem úgy, hogy a családi ünnepeken kívül szeretnék jobban elmerülni ebben a világban. Aztán 2013-ban találkoztam Jesztl Józseffel, és kiderült, hogy remekül egymásra tudunk hangolódni. Megmutatott nekem valamit, amiről, mivel nem is tudtam addig, hogy létezik, fogalmam sem volt, hogy érdekel. Rádöbentem, hogy nemcsak 10-15 játék létezik, hanem több száz, sőt, több ezer, és sokféle út vezet a megismerésükhez. És önmagamról is nagyon sokat tanultam. Tudtam, hogy nem vagyok egy klasszikus pedagógus, de nem volt eszköz

a kezemben, hogy ezt megmutathassam. A társasjátékok használata közben kiderült, hogy én egy indirekt és türelmes pedagógus vagyok, hajlandó vagyok időt szánni egy-egy kitűzött cél elérésére, és ehhez akár járatlan utakon is elindulni. Megtapasztaltam, hogy ha egy gyerekcsoporttal játszunk egy partit, aztán még egyet, aztán tíz partit, akkor fél év alatt vagy egy év alatt határozott fejlődést tudok elérni egy-egy területen. Talán lassabban, mintha klasszikus fejlesztéssel dolgoznék, de mélyebb beágyazódással és sokkal több élménnyel, nagyobb örömmel. Ezzel együtt nem állítom, hogy fejleszteni csak így lehet: csak annyit állítok, hogy én így csinálom, és ez nekem és a gyerekeknek is jó.

- **Mindenki szeret játszani?**

Nem, egyáltalán nem. Azoknak, akik saját bevallásuk szerint nem szeretnek társasjátékozni, elég nagy százaléka meggyőzhető, ha az ember eltalálja, mi passzol hozzá. De nem biztos, hogy erre mindenkinek szüksége van. Találkoztam már olyan gyerekekkel, aki a kedvemért hajlandó volt játszani, nem is volt számára rossz élmény, de nem hagyott különösebben mély nyomot benne az a foglalkozás. És ez teljesen normális. Vannak emberek, akik megszállottan futnak; én például nem értem, miért jó futni, én nem szeretek, de attól még elismerem, hogy ez egy hasznos dolog, és sokakra nagyon jó hatással van. Sokfélék vagyunk, és szerintem az semmiképpen sem vezet jóra, ha valamit azért akarok csinálni, mert azt gondolom róla, hogy az az örök élet titka, és ha megtanulom, akkor megoldom a világ összes pedagógiai problémáját. Annak érdemes társasjátékos foglalkozásokat tartania, aki maga is élvezzi, és szívesen játszik.

- **A társasjáték egy kommunikációs forma is, nem? Olyan helyzeteket hozol létre, ahol közösen kell megoldani problémákat.**

Igen, ez a lényeg. És ha valaki eljut eddig a felismerésig, akkor már nem az fogja érdekelni egy játékban, hogy ki nyeri meg. Ha a társasjátékban mindenki a tudása legjavát próbálja nyújtani, az egy rendkívül izgalmas kooperatív helyzet; és ha eközben egyébként versengünk is egymással, az ezt az együttműködés-érzést és ezt az együttműködési hatást nem bontja meg.

- **Játékok tervezésével is foglalkozol.**

Igen, és ez a terület eléggé el is különül a pedagógiai munkámtól. Nem állítom, hogy egyáltalán nem szoktam saját játékokat vinni a képzéseimre; de nem azért tartok workshopokat, hogy a saját játékaimat népszerűsítsem, és nem is azért tervezek játékokat, mert szeretném a tanodában használni. Igazából azért lettem játékkervező, mert muszáj volt: folyamatosan pattannak ki a fejemből újabb és újabb ötletek, és addig nem hagynak nyugton, amíg meg nem próbálom megvalósítani őket. Egyszer az egyiket megmutattam egy kiadónak, az látott benne fantáziát, aztán a következőben is, ami már meg is jelent, és innen már nem volt megállás. Nyolc éve foglalkozom ezzel, és persze

ennyi idő alatt voltak használhatatlan ötleteim is, de most már elmondhatom, hogy az épkézláb játékötleteimre szinte mindig akad kiadó. Most már vannak megrendeléseim is, amikor megadott témában kérnek tőlem társasjátékot, és idén már tanítom is a játékkervezést.

- **És mi a helyzet akkor, ha valaki már előre eldönti, hogy „nekem sosincs szerencsém”, „én nem vagyok jó stratégia”, „úgyis veszíték, akkor meg minek”?**

Ez egy klasszikus probléma, de csak egy ideig van jelentősége. Egy rendkívül izgalmas fejlődési mérföldkő, mikor valaki eljut odáig, hogy irrelevánssá válik számára, megnyeri-e a játékot. Ez nem azt jelenti, hogy nem szeretne nyerni, hanem azt, hogy a játékélményét már nem befolyásolja, hogy nyer vagy veszít. Ha egy gyereknél ez átfordul, mindig úgy érzem, hogy elértünk valamit, mert akkor már maga a folyamat érdekli, amin végighalad egy-egy parti alatt. Az az igazság, hogy a gyerekek sokkal jobban viselik a kudarcot, mint ahogy azt a szüleik gondolják. Sok szülőt látok, akik már előre tartanak attól, hogy a gyerekeiket meg fogja viselni egy kudarcélmény, ezért inkább elkerültetik vele az egész helyzetet. Pedig nem ördögtől való dolog, ha valaki kudarcot vall, és még az sem, ha ezzel eleinte nem tud mit kezdeni. Lehet hisztizni, kiborulni, sírni is akár: a lényeg, hogy legyen ott valaki, aki megvizsgálja, és megmutatja, hogy nem dőlt össze a világ. Erre nagyon jó a társasjáték. Olyan közeget biztosít, ahol védett, biztonságos körülmények között lehet megtanulni, hogy a kudarc természetes dolog, és hogy sok helyzet megismételhető, akár nyeresre is fordítható. Ki lehet próbálni különféle stratégiákat, szembesülni lehet azzal, hogy mások milyen döntéseket hoznak hasonló helyzetekben. És ha valami nem úgy sikerül, mindig lehet játszani még egy partit vagy valami mást.

- **Az új játékötleteket a környezeteden teszteled?**

Abszolút. Van két kollégám, akikre ez ügyben mindig számíthatok, ott vannak a tanodai gyerekek, illetve van egy feleségem és egy hét éves kislányom. Ők már megszokták, hogy ezek a játékok nincsenek még készen vagy nincsenek még megrajzolva. Ez azért fontos, mert, ha a játéktesztelésben járatlan személlyel próbálkozom – volt már ilyen élményem –, akkor sokszor arra érzékel visszajelzés, hogy milyen kidolgozatlanok a formai elemek, és nem a tartalomra, ami engem igazán érdekel. Ezért az első körben mindig azokkal tesztelek, akik ki tudják zárni a külsőségeket, és őszintén megmondják, hogy működik-e, amit kitaláltam.

- **Az ember talán nem gondolná kívülállónak egy hét éves gyerekről, hogy ennyire nyitott, és érdekli maga a játékkervezés folyamata is, nemcsak a végeredmény.**

A játékélmény a lényeg. A grafika, a jól tapintható, profi kivitelezésű játékelemek hozzátesznek ehhez, de nem az ilyen külsőségeken múlik, jó-e egy játék. Éppen a gyerekek azok, akik mesterei az elvonatkoztatásnak: végtelen a fantáziájuk, egy kavicsba vagy botocskába is képesek bármit belelátni.

- **Pedagógia, játékkervezés... elfoglalt ember lettél, nyitott vagy még a véletlenekre?**

Igen, persze! Minden, ami jó vagy fontos az életemben, mindig véletlenül történt velem, ez már, azt hiszem, nem fog változni. Igyekszem figyelni, hogy észrevegyem, mikor jön a következő.

Kerényi Kata

A bécsi Brenner-család és a calabriai zsidók

Az 1938-as faji törvények proklamálását követően Mussolini több száz internáló tábort létesít Olaszország-szerte, ahová 1940-től a külföldi, illetve az olasz állampolgárságuktól megfosztott zsidókat helyezik el.

Az úgynevezett szabad internáló táborok mellett koncentrációs táborok is létesültek. A legnagyobb a calabriai Ferramonti di Tarsianóban épült, egy lecsapolt mocsárvidéken, ahol több mint 3000 embert tartottak fogva szögesdróttal körbezárt területen, sebtében felhúzott barakkokban. A malária, az alultápláltság, a nedvesség miatt belobbant tüdőbetegségek állandó veszélyfaktort jelentettek, ugyanakkor levéltári dokumentumokból, memoárokból, fotókból kiderül, hogy a fogvatartottak – köztük nagy számban értelmiségiek, orvosok, művészek, egyetemisták –, akiket főként Olaszország északi régióiból deportáltak délre, a segítségnyújtók köz-

benjárásával hónapok alatt berendezkedtek egy, a szabadságukat idéző életvitelre. Iskolát alapítottak, zenekart hoztak létre, festőműhelyeket működtettek, s mivel a szövetségesek partraszállásával már 1943 nyarán felszabadultak, további atrocitásokat, deportálást, halál- és munkatáborokat nem kellett elszenvedniük.

Az Amerikai Egyesült Államok Holokauszt Emlékmúzeumának (USHMM) megbízásából idén tavasztól a ferramonti koncentrációs tábor szemtanúival interjúztunk.

S ha már amúgy is a környéken jártunk, elmentünk a szomszéd városba, Cosenzába, ahol az egyik ferramonti rab, Gustav Brenner telepedett le szabadulása után, azzal a szándékkal, hogy létrehozzon egy hebraisztikát és kisebbségi kultúrát propagáló kiadót, illetve könyvkereskedést, amelyet fia, **Walter Brenner** vitt tovább.

Apám Bécsből került Olaszországba - meséli, miután elhelyezkedünk a zsúfolt boltban -, az ő apja, Joseph Brenner is könyvkiadó volt. Jómódú, polgári miliőt teremtett a gyerekei számára, a Praterstrassén laktak. Főként zsidó tematikájú könyveket jelentetett meg, kapcsolatban állt a cio-

nista mozgalommal, és benne volt abban az intellektuális körben, akik a Jeruzsálemi Egyetemet alapították. Apám, Gustav azonban liberális volt, folytatja, elfordult a vallástól, nem követte apja cionista elveit sem, nem akarta feladni a bécsi identitását, számára a cionizmus menekülést jelentett, mindannak megcsúfolását, amit a zsidóság mindaddig elért Európában. Apai nagyszüleim, a növekvő antiszemita hangulatot követően kivándoroltak Palesztinába. Apám legnagyobb fivére, Ernst már korábban kiment, Elisabethnek, a húgának, aki férjnél volt már, időben sikerült Angliába költöznie. Egyedül apám maradt otthon. Diák volt még, filozófiát és nyelvészetet tanult, korábban segédkezett nagyapám kiadójában is. Mesélte, hogy szerelmes volt egy lányba, s hogy minél több időt töltsön a társaságában, bejárt Freud kurzusaira a rendelőjébe, mivel a lány Freud-tanítvány volt. Freudot nagy formátumú embernek tartotta, aki fordulópontot jelentett az európai kultúra számára, de hogy ez a szerelem beteljesedett-e, arról apám soha nem mesélt. Bécsben aztán letartóztatták az apámat, ennek oka az volt, hogy Dollfuss-pártiként részt vett az ellenállásban. Politikai fogolyként előbb Buchenwaldba deportálták, zsidóságra csak később derült fény. Ezt követően szállították át Dachaubá. Innen többed magával megszökött. Élve befalazták magukat egy előzőleg kiásott alagút fölé, majd az éjszaka leple alatt néhányuknak sikerült elszökniük. Társaik egy részét, akik szintén részt vettek az akcióban, menekülés közben elfogták vagy lelőtték. Apám ezt követően nem maradt Ausztriában, fél évig bolyongott Európában, alkalmi fuvarral, gyalog, vonaton járta a kontinentst, végül Olaszországban kötött ki, Triesztben, onnan került át Milánóba. Itt

nagyjából egy évig élt illegalitásban, barátok segítették, akiket a könyves és kiadói világból ismert. Úgy tudom, a többségük nem is volt zsidó.

Aztán 1940-ben valaki felismerte, vagy rájöhetett a származására, és feljelentette. Letartóztatták, és a milánói San Vittore börtönbe zárták, ahol két lehetőség közül választhatott: vagy a repatriálás Ausztriába, vagy pedig a Ferramonti Di Tarsia koncentrációs tábor.

- **Megszakítom, mert eléggé valóság nélkülül hangzik a dolog.**

Akkor másként fogalmazok- feleli Walter -, sikerült kijárnia, hogy választhasson. Az ismerősei segítségével természetesen. Ez egy koncentrációs tábor volt. Vagy inkább fogolytábor. Nem is lehetett egy lapon említeni a német lágerekkel, ahol korábban iszonyú kegyetlenségekben volt része. Tudom, hogy letépték a körmeit. Meg más sérüléseket is észrevettem rajta gyerekként, Ferramontiban ilyen brutálításokat nem kellett elszenvednie. Rab volt egy fogolytáborban. Voltak viszont a környezeti adottságokból származó nehézségek, például tarolt a malária, az éhezés, de szándékos kegyetlenséget nem tapasztalt. Megfosztották őket a szabadságuktól, nedves barakkokban éltek összezsúfolva, betegségek nehezítették a napjaikat, de nem voltak életveszélyben.

Apám azt mesélte, hogy a konyhai beszerzésen dolgozott, így az örök engedélyével elhagyhatták a tábort és a környékbeli falvakba mentek élelmet szerezni. Ekkor ismerte meg anyámat is, szerelem volt első látásra, s az ilyen beszerző útjai alkalmával mindig felkereste, hogy udvaroljon.

- **És mit szoltak ehhez az édesanya szülei?**

Hát, eleinte nehéz ügy volt. Semmit nem tudtak erről az emberről.

- **Tudták róla, hogy zsidó?**

Tudták, persze.

- **És azt is, hogy mit jelent zsidónak lenni?**

Igen. Anyai nagyapám tanult ember volt, sok mindent tudott a világról. Állomásfőnök volt. Megveszekedett szocialista, s mivel apámnak is voltak kapcsolatai a Partito d'azioneval, politikailag többé-kevésbé egy platformon álltak. Nagyanyám volt az, aki ellenezte az egészet. Aztán neki is elmúlt az ellenérzése.

- **Mi volt az oka az idegenkedésnek? Az a tény, hogy zsidó? Vagy az, hogy internált?**

Inkább az, hogy idegennek számított. Ráadásul hírbe is hozták apámat, hogy már nős, két gyermekes családapa. Vagyis csupa hazugságot terjesztettek róla, ami megmérgezte anyám és apám kapcsolatát. Kétségkívül az sem könnyítette meg a helyzetet, hogy idegen volt, külföldi. De mondom, ezzel inkább a nagyanyámnak volt baja. Végül, úgy tudom, nagyapám határozott a kérdésben. És ő úgy döntött, befogadja az apámat.

- **Van tudomása más, a szüleiéhez hasonló kapcsolatáról, ami az internáltak és a környékbeliek közt jött létre?**

Sajnos, soha nem jártam utána. Apám nagyon fiatalon halt meg, 58 évesen. 1964-ben. Én akkor 20 éves voltam. Nem adatott meg a közös idő, hogy kérdezzek tőle. Hogy a részletekről faggassam. Apám alapvetően úgy állt a dologhoz, hogy a lényegét mondta el nekünk, a szükséges keveset, mert nem akart megrázkódtatást okozni a kamaszodó gyerekeinek. Óvni akart bennünket.

- **És az édesanyja? Neki milyen emlékei voltak a ferramonti táborról?**

Anyám, apámhoz hasonlóan mindvégig azon volt, hogy életüknek ebből a zárójeles, fájdalmas korszakából lehetőleg semmilyen nyomasztó részletet ne örökítsenek át a gyerekeire. Annál többet beszéltek bátorságról, szeretetről és vágyak beteljesüléséről. Hiszen anyám is, aki tanítónőképzőt végzett, arról álmodott, hogy nyit egy kis könyvesboltot Cosenzában. Kettejük könyvek iránti rajongása összeadódott. De könyvkereskedést nyitni Calabriában 1947-ben, ahol az analfabetizmus aránya megközelítette a 90 százalékot a teljes lakosság körében, bátorság nélkül elképzelhetetlen lett volna.

- **És ki döntött arról, hogy milyen vallásúnak neveljék önöket?**

Miután az apám nem volt vallásos, ez irányú nevelésünket teljes mértékben az anyámra bízta, így hivatalosan katolikusként vagyunk elkönyvelve.

- **De azért megörzött valamit az apja erős zsidó identitásából, ugye?**

Ez attól függ, mit értünk zsidó identitás alatt, miként határozzuk meg a zsidó identitást. Számos értékről, ideáról csak később tudtam meg, hogy apám zsidóságával van összefüggésben.

- **A kapcsolatot az apai rokonsággal tartották?**

Persze, az angliai nagynénémmel, az izraeli nagybácsikkal. Apai nagyapám korán meghalt, amikor még kisgyerek voltam. De eljöttek egyszer Cosenzába.

- **És mit tudunk erről a látogatásról?**

Ugyanúgy, ahogy anyai nagyszüleim nem nézték jó szemmel a szüleim kapcsolatát eleinte, az apai nagyszülők sem voltak elragadtatva ettől a házasságtól. Tudták, hogy ha a fiuk itt alapít családot, soha nem csatlakozik hozzájuk, Izraelbe. Én azonban mindennél jobban hiszek a vegyes házasságban, és nem csak azért, mert magam is ebből születtem, hanem mert nem gondolom, hogy a vegyes házasságok a szokásosnál nagyobb terhet rónának a felekre. Az a kulturális többlet, amit a vegyes házasságokban tapasztalni, a sokféleség ugródeszkája. Bár ezt a szót, hogy sokféleség, nem szívesen használom. Talán a változatosság lenne a találó terminus. Sokkal elfogadóbb és elfogadhatóbb, az emberek hamarabb fellelik általa a bőség kínálta értékeket. Mert végső soron azt a kifejezést kell megtalálnunk, ami a kultúra sokféleségén keresztül a leghatékonyabban mutat rá a világban rejlő szépségre. A szépség az, amit egy-egy kifejezés által meg kell tudnunk mutatni az embereknek. Gondoljunk csak bele, egy ellaposodott világban, ahol különféle kódok alapján azonosítjuk a szepet és a magasztost, a sajátságos már nem esztétikai kérdés, sokkal inkább az ember szabadságához van köze. A változatosság átmenetet képez a kettő között.

• **Édesapja zsidó identitásából mit visz tovább?**

Semmit.

• **Látok itt a polcon egy menórát.**

Ez csak egy szimbólum. Érzelmi jelentősége van. Ahogy egy sor más tárgynak is. Látja, azon a nyomaton Salomon temploma van épülőben, emitt Jeruzsálem térképe, ott föltebb egy bécsi panoráma, itt az anyai nagyapám fényképe, az ott egy fotó Telesio szobráról, ott egy dísztoktori cím, amit egy amerikai egyetem adományozott nekem, itt a fejem fölött Mózes a kőtáblákkal, itt egy Lincoln-szöveg, itt meg egy szabadkőműves oklevél. Mindezek az én komplex identitásom egy-egy darabkájával kapcsolatosak. S ha én magam ennyi darabból állok, az már csak egyértelmű, hogy arra törekszem, mindenki másban ugyanezt fogadjam el. A komplexitás megértése és elfogadása az életcélom. Ez az az örökség egyben, amit apám rám hagyott. A szabadság és méltóság, amit mindenáron meg kell védenünk, valahányszor veszélybe kerül. A szépség iránti figyelem felkeltése, ami csak a világ komplexitásának fénytörésében mutatkozik meg.

• **És mindezt hogyan konvertálja át a kiadói munkásságába?**

Kizárólag olyan könyveket adok ki, amelyek kevésbé ismert, kisebbségi tematikákat járnak körül. Például én voltam az első olasz kiadó, aki a ferramonti táborról könyvet adott ki. Elsőként hoztam vissza a közös emlékezetbe, amit kiretusáltak az évtizedek során. Francesco Folino könyvéről van szó: Ferramonti, un lager di Mussolini (Ferramonti, Mussolini lágere). Tehát

még véletlenül sem Hitleré. 1985-ben jelent meg. Mindaddig szinte fel sem merült a közbeszédben, hogy létezett egy ilyen koncentrációs tábor. Komoly történelmi munka. Ez nyitotta meg a Ferramontival kapcsolatos kutatások sorát, amelyeket azért nem én adtam ki, mert azt szerettem volna, ha a Ferramonti-ügy nem csupán egy lokális történet maradna, hanem a nagyobb kiadók elköteleződésével országos ismertségre tenne szert. De ugyanígy újra kiadtuk Oreste Dito nagyszabású munkáját, amely a 16. századi calabriai zsidóság történetét dolgozza fel. Ezek a művek a közös kultúránk agyonhallgatott részleteit tárják fel. Calabriában élt az egyik legnagyobb zsidó közösség. Erről árulkodik a múlt század végén feltárt Bova Marina-i zsinagóga is. A második legrégebbi Olaszországban. A calabriai zsidóság jelenléte óriási kulturális jelentőséggel bír. A biblikus legenda szerint Noé leszármazottja, Askenáz alapította Reggio Calabriát. Van is egy sugárút, amit róla neveztek el.

• **És mit tudnak erről Calabriában?**

Látja, épp ezért döntöttem úgy, hogy kiadom ezeket a könyveket. Hogy felfedezzük a közös gyökereinket, amelyek sok szálon kapcsolódnak Calabriához. Ahogy Olaszországhoz és Európához is. Talán ezek azok az értékek, amelyeket apám rám hagyott. Nem feltétlenül vallási értékek formájában, hanem kulturálisan.

• **És mit tudnak erről Calabriában?**

Látja, épp ezért döntöttem úgy, hogy kiadom ezeket a könyveket. Hogy felfedezzük a közös gyökereinket, amelyek sok szálon kapcsolódnak Calabriához. Ahogy Olaszországhoz és Európához is. Talán ezek azok az értékek, amelyeket apám rám hagyott. Nem feltétlenül vallási értékek formájában, hanem kulturálisan.

Aztán a kezembe nyom egy Herzl Tivadar kötetet. I delusi. Die Enttauschten. A kiábrándultak.

Na, látja, ezt reklámozhatja, kiváló Herzl-komédia, én adtam ki először.

Király Kinga Júlia

Beszélgetés Konrád Ábellel a betérésről

A nagyszülők, Konrád György és Lángh Júlia

- **21 éves vagy, 12 éves korodban döntöttél úgy, hogy zsidó akarsz lenni.**

12 és fél. 2015 tavaszán, emlékszem, apával buszon mentünk valahová, éppen a Clark Ádám térre fordultunk be, a zsidóságról beszélgettünk, és hirtelen, megmagyarázhatatlan okokból, elkezdett érdekelni ez az egész, és arra gondoltam, el kell mennem a zsinagógába, és az egészet megismerni. És most előre ugrom az időben: ahogy kezdtem megismerni, ahogy láttam, hogy mi ez az egész, picit igazságtalannak éreztem, hogy ha én annyira zsidónak érzem magam, miért nem vagyok az? Meg aztán a családom is, szóval enyhén szólva...

- **Apáddal sem véletlenül beszélgettetek ott a buszon, meg gondolom máshol, máskor is a zsidóságról. Tehát a család?**

Apámnak, Konrád Miklósnak a történelmi szakterülete a dualizmus kori zsidóság. Nagyapám meg holokauszt túlélő, Konrád György, sajnos már nincs közöttünk. Mindig is úgy éreztem, hogy mivel a kereszténység a többségi vallás, ha egy családban az egyik oldalon keresztény vallás van, a másik oldalon nem keresztény vallás, akkor a nem keresztény fog dominálni, nem vallási, hanem kulturális értelemben.

- **Ezt nem pontosan értem.**

Ha megkérdezték volna bármikor, hogy inkább zsidónak vagy inkább kereszténynek érzem magam, akkor azt mondtam

volna, hogy inkább zsidónak. Emögött nem tudtam volna felsorolni sok vallási érvet - de mondjuk Jankó is ilyen, a testvérem. Szóval azt gondoltam, miért ne kezdjem el ezt az utat, mivel érdekel, és ha az embert érdekli valami, akkor szívesen tanulja, nem is tanulásnak fogja föl a folyamatot; ezért belevágtam.

- **Azzal kezdted, hogy elmentél a zsinagógába?**

Igen, 2015. pészahján, a Dohány utcába. Majdnem azt mondtam, félelmetes volt, de nem igaz, nem félelmetes volt, hanem meg voltam illetődve, a méretek lenyűgöztek. Azért oda mentem, mert azt a zsinagógát ismertem, az volt A zsinagóga.

- **Tele volt a zsinagóga?**

Nem, sosincs tele, még jom kippurkor sem.

- **Egyedül mentél oda?**

Igen. Emlékszem, hátul ültem, a baloldali férfioszlopnak a bal szélén, így középtájon Mindig ott ültem, szerintem néhány hónapig, és megismerkedtem egy idős bácsival, a bácsi nem jó szó, egy úrral, Józsefnek hívták, ex-kórustag. Nagyon sokat mesélt, szép hangja volt, arra emlékszem. Csak sábeszkor jött, péntek esténként.

- **Te is énekelte?**

Nem tudtam a szövegeket, de dúdolgattam, fülbemászóak voltak az énekek, szóval itt kezdődött az egész. Kronológiailag haladjak előre?

- **Igen, szerintem folytasd innen, ahogy ülsz a zsinagógában és az idős úr mesél neked.**

Aztán emlékszem egy körbajszosra, hogyan is hívjam, tagnak mondanám, neki is volt nyuszija, idősebb ember volt, mindig zsebes mellényt viselt.

- **Mit keres itt egy nyuszija?**

Mert nekem is van egy nyuszim, tíz és fél éve már, és akkor ott ezt jól megbeszéltük.

ésodajötthozzám, hogy kivagyok, hogy vagyok, és nagyon zavarba jöttem, értelemszerűen.

• **Tudtad, ki ő?**

Persze hogy tudtam. És végtelenül hálás voltam neki, ő tulajdonképpen mentorált engem, ha most belegondolok. Én gyerek voltam, ő keddenként tartott egy tanfolyamot, ami végül is betérés-tanfolyam volt, zsidóság-megismerés tanfolyam. Előfordult, elég gyakran, hogy csak én voltam ott, de olyan is, hogy viszonylag többen voltak a hallgatóságban. Ez a Wesselényi utca 7-ben, a talmud-tóra teremben volt. Szépen lassan elkezdtem tanulni héberül olvasni, értelemszerűen az askenázi kiejtést tanultam meg, máig ragaszkodom ahhoz, nem is szeretem a szefárd kiejtést...

• **Csak nem veszed át a szefárdokkal szembeni askenázi gőgöt?**

Van, amiben a szefárdok jobbak, mondjuk finomabbak az ételeik, jobban fűszereznek, de ez most nem fontos. Szépen lassan elkezdtem olvasni, amikor szabad időm volt, mindig ezzel foglalkoztam. Aztán elkezdődtek ilyen

vizsgaszerűségek, vagy kikérdezések keddenként a tanfolyamon. Én gyerek voltam ott, és minden olyan jó volt. Csak egyszer volt rossz, amikor leszerepeltem, nagyon rossz érzés volt, szeretek tudni, de akkor nem tudtam valamit, és utálok nem tudni dolgokat. De ez csak egyszer fordult elő. Elkezdtem jól tudni a dolgokat, így ment januárig, aztán ő fölített kérdéseket, vallási kérdéseket, gyakorlati kérdéseket, hogy megbizonyosodjon róla, hogy a betérő ismerni fogja és tartani fogja a zsidó szokásokat. Mentünk, mentünk, mentünk egészen május 17-éig, amikor is megtörtént fizikai átszellemülésem is, a brisz, a körülmetésem. Nem féltém tőle, mert Drusszoli csinálta, így hívtuk, mert doktor, szóval Dr. Ruzs Zoltán, aki a Róbert Károly magánkórházban dolgozott. Tudtam, hogy egy rutin műtét, félóra volt az egész, nem éreztem semmit, nem kerítettem nagy feneket neki, de senki más se. Közben ezzel párhuzamosan vége lett az általános iskolának, fölvettek a gimnáziumba, és június 22-én került sor arra, hogy fölmentem a Tórához, össze lett hívva a besz dín, a három tagú rabbi testület, Darvas rabbi, Radnóti Zoli és Robi.

• **Ez valamilyen vizsgabizottság volt?**

Nem, ennek az a lényege igazából, hogy már csak beszélgetnek veled. De azért furcsa volt, én akkor 14 és fél éves voltam. Radnóti Zolival elmentünk a mikvébe, az nagyon jó volt. Ezután megkaptam a lapomat, héberül és magyarul rá van írva a bizonylat, leültem vele a Károlyi kertben, csak néztem, és olyan volt, mint amikor az ember úgy érzi, hogy most teljesített valamit, boldog, és azt érzi, hogy nincs baj.

• **Ültetek a zsiniben és a nyuszikról beszélgettetek, mint két derék öreg zsidó?**

Igen, csak nem öregek, illetve ő volt öreg, én 12 és fél éves voltam. Aztán emlékszem, valahogy átvándoroltam Darvashoz, Tamásnak hívták, illetve hívják még mindig, remélem, ő a kílének, vagyis a zsinagógai közösségnek sziklaszilárd tagja volt, ha jól emlékszem samesz volt régebben. Minden reggel és minden este ott volt. Kevés ilyen zsinagóga van Budapesten, ahol reggel is és este is, hétköznapokon is van daven. Mellé ültem be, vele sokat tudtam beszélgetni, és mivel neki sok ismerőse volt, akik a zsinagógába jártak, szépen lassan kezdtem beleivódni a közösségbe. Ez az egyik szála a történetemnek.

• **Te akkoriban minden péntek este mentél?**

Igen, és aztán szombat reggelenként is. És aztán kedd este - és ezzel beemelem a másik szálat is a történetbe, a Frölich Robi-szálat - tanfolyam volt. Emlékszem, először voltam a talmud-tóra teremben, ahol a hétköznapi reggeli és hétköznapi esti imák vannak és a szombat esti daven,

• **Azóta eltelt néhány év, mennyire tartod a vallást?**

Ez érdekes, elég sokszor belegondoltam, bekerültem gimnáziumba, a Berzsenyibe, 2017-ben, és egy merőben más közösségbe csöppentem, mint amilyen a Váci utcai iskola volt. Egyrészt a Berzsenyi elit iskolaként van számontartva, de a legjobb értelemben, vagyis úgy elit iskola, hogy nem versenystálló. Mégis, akik kikerülnek onnan, azok nagyon nagy, értékes tudással vannak felruházva, a tanulásnak a tudásával, a módszertannak a tudásával. Meg még rengeteg értékkel. Ott menő voltam. Emlékszem egy pontra például, a csocsóknál, ha valaki ezt hallani fogja, aki berzsenyis volt, Radnóti Zoli például, az felismeri a jelenetet, szóval csocsóztunk, vagyis éppen ez a lényeg, hogy csocsózhattunk volna, de nem csocsóztunk, hanem a földrajz házit csináltuk, szóval prioritás volt a tanulás, ezt szerettem benne. Az volt a lényeg. Arra akarok kitérni, hogy elkezdtem kevesebbet járni zsinagógába, mert egyfelől a Berzsenyiben egy nagyon erős közösségbe kerültem, másfelől meg valamilyen szempontból ott hasonlószerű emberek voltak, mint én, vagy zsidók voltak, vagy egy nagyszülő zsidó, és nekik is volt egy ilyen kesze-kusza identitásuk, amiben végül is a zsidó egészen kiemelt helyet foglalt el, és ezek még mindig, ma is a legközelebbi barátaim. Van, aki egyértelműen zsidóként hivatkozik magára. Szóval, ott megtaláltam egy másik közösséget, és tizedikben, tehát 2019 jom kipurkor voltam utoljára a Dohányban. De azért továbbra is fontos maradt, értelemszerűen kötöttem, kötök imaszíjat, abszolút ez a fontos, szóval ez az identitásom, egyértelmű, hogy én majd a gyerekeimet is ebben akarom felnevelni.

• **Barátságaid, szerelmeid választásában szempont?**

Hát, ez magától úgy történt, hogy a barátnőm, akivel régóta együtt vagyok, ő is zsidó, nem vallásos, de neki is fontos az, hogy ő is zsidó.

• **Vallásosnak tartod magad?**

Ez az a kérdés, amire a közvéleménykutatások is gyakran nem egy, hanem több kérdéssel kérdezik rá, hogy kiderüljön, mi a fő komponens. A magyar többséghez képest szerintem igen, de közben elcsépezt ez a válasz, úgy mondják, a maga módján vallásos. Amiben felnöttem Magyarországon, az a zsidó-keresztény kör, pontosabban annak a zsidó része. Úgy képezem el a dolgokat, úgy gondolkozom.

• **A formális szabályokat, például az étkezésre vonatkozót betartod? Egyáltalán, fontosnak tartod?**

Erre nem tudok válaszolni, hogy fontos-e vagy nem. Attól függ. Például nem hordok ciceszt, nem hordok kipát, de sapkát majdnem mindig, az megmaradt, disznóhúst nem eszem. Volt egy nagy közvéleménykutatása Kovács Andrásnak és Barna Ildikónak, aki a konzulensem az egyetemen, egy igényes és komplex statisztikai-szociológiai módszertannal vizsgálták a kérdést, és ott az jött ki, hogy 60 ezer és 100 ezer közötti a zsidóság száma, de hogy mennyi a vallásos? Azt nem tudom. Ha ilyen sok lenne, akkor könnyebb lenne

kóser konyhát vezetni. Most nehéz, nagyon drága is, a Dohány utca 36-ban van a lubavicsiaknak a boltja, van egy a Síp utcában a BZSH, most nem tudom, mi van a kóser hentessel, a Kővárival az Újlipótban.

• **Ha valaki megkérdezné tőled, hogy szeretne betérni, de még nem tudja biztosan, mondd meg, mi a legjobb benne, miért érdemes zsidónak lenni, mit mondanál neki?**

Hú, ez nehéz kérdés, szerintem nekem... én nem is tudom, engem mi vonzott. Valahogy megfogott az egész, a nagypapa miatt, és úgy éreztem, hogy én ennek már a részese vagyok, hát akkor rendszeren a része is akarok lenni, mert érdekel, és minél jobban vettem bele magam, kvázi exponenciálisan, annál erősebben vonzott...

• **Beszéltél erről nagyapádnak?**

Nem emlékszem a konkrét esetre, de szerintem igen. Meg voltam vele közösen zsinagógában, erre emlékszem, kettesben mentünk. Az nagyon jó volt. Volt, amikor átjött kidusra, az is nagyon jó volt, ismerte a kántort, Fekete Lacit, beszélgettek, nagyon jól érezte magát, és én is, persze.

• **Téged mi érdekel jobban, a zsidóság története vagy a vallás maga?**

Szerintem mindkettő, a történelem miatt kezdtem el, de aztán ahogy beleástam magamat, mindent, amit lehetett, elolvastam, például voltak haszid mesék, amikben elkerülhetetlenül előkerültek lekerekített és emészthetővé alkotott formában olyan szimbolikus dolgok, amik a Zohárban vannak, csak azt mi nem értjük, az tiszta kabbala. A szimbolikák nagyon érdekelték és az sok van, a cicesznek a szimbolikája, az izgalmas, a fizikailag megjelenő cselekedetek mögöttes tartalma, például a temetésnél a háromszori megállás, vagy esküvőn a menyasszony hétszeri körbesétálása. Ez, bár lehet, hogy rosszul tudom, arról szól, hogy majd ha eljön a messiás, meg fognak fordulni a szerepek nő és férfi között, de ezt most hagyjuk is, mert mindjárt lefóliáznak.

• **Bizony. Tudsz héberül?**

Beszélni nem, olvasni tudok, és a héber beszédet jól tudom utánozni... De csak szavakat tudok, amiket megjegyeztem.

- **Ha most hirtelen ott teremnél a tel-avivi utcán - persze most inkább ne menj oda -, tudnál az emberekkel beszélgetni?**

Úgy érezném magamat, mint az első világ-háborúban egy magyar paraszt az osztrák szakaszvezetőjével.

- **A lányom ma azt kérdezte tőlem, ismerek-e olyanokat, akik a purgatóriumba jutnának. Nem tudtam rá válaszolni, de most tőled kérdem, van-e a zsidóknál purgatórium? Egyáltalán, ez a hármass túlvilági képzet, pokol, purgatórium, mennyország, ez tudtommal keresztény dolog. A zsidóknál mi lesz a halál után?**

Én ezt teljesen elfelejtettem. Arra emlékszem, hogy van újjászületés, ha nem teljesíted életedben a 613 parancsolatot, akkor újjászületesz, hogy egy másik életben tudd teljesíteni.

- **Ez elég nehéz, 613, ezt mind teljesíteni.**

Igen. Ezt szimbolizálja a cicesz. Emlékszem, megtanultam ciceszt kötni. Van a tálesz, a pici tálesz. Azon van az imalepel. Az a nagy tálesz, héberül tálesz gódajl, az úgynevezett kis tálesz, tálesz kótn, köznapibb nevén a cicesz, amit hordanak az ortodox zsidók. Mindegyiknek a szélén van rojt, azt kell megcsomózni. Két Dohány utcai tálesznek is megcsomóztam a rojtjait. Úgy tűnik, mintha nyolc darab rojtból állna a cicesz. Ez nem nyolc darab rojt, csak négy, de félbe van hajtva és úgy van átfűzve. Nyolcnak tűnik, most a nyolcas számot kell megjegyezni, erre ráfűzünk öt darab csomót, minden csomó után egy ilyen spirált, megint csomó, megint spirál, és a végén lekötjük és akkor kész a cicesz, öt meg nyolc az tizenhárom, és a cicesznek a betű értéke hatszáz, és a tizenhárom hozzá, és megvan a 613-as szám. Ez tetszett nekem. Ez a gemátria, a számmisztika.

- **Mennyire számít a mindennapi életedben, cselekedeteidben a zsidóságod?**

Most, hogy október hetedike után vagyunk, jobban számít.

- **Láttam egy felmérést, izraeliek között, hogy október hetedike nagyon magas arányban erősítette az emberek hitét. Én az ellenkezőjét**

is el tudnám képzelni, ahogy a holokauszt után sokan elhagyták a vallást, mert miért engedte meg az I'ten, hogy ez történjen.

A hétköznapjaimat? Nem tudom, miben határozná meg, mondjuk, persze mindig tudom, milyen ünnep van, vagy hogy szombat van, követem ezt, követem azt, vannak terveim, a barátaimmal már egy ideje halasztgatjuk, hogy menjünk el a Hunyadi térre a zsinagógába a Fináli Gáborhoz. Pénteken este azért eszembe jut, hogy kezdődik a szombat...

- **Mikor szoktál imádkozni?**

Hú, hát inkább, amikor rossz kedvem van, amikor rosszul vagyok, akkor így ... inkább beszélgetek.

- **Ez segít?**

Igen, segít. De leginkább amikor az ember a természetben van, akkor érzem a közelségét valaminek. De nem nagyon tudom, szabályszerűsíthető-e az, hogy mikor jön rám ez az egész, hogy mikor szeretnék imádkozni.

- **Magyarul? Vagy héber imát?**

Amikor beszélgetek, azt magyarul, de amikor davenolok, azt héberül.

- **És amikor beszélgetsz, akkor segítséget kérsz?**

Nem, nem segítséget, mert azt azért tudom, hogy nem fog segíteni.

- **Talán maga az imádkozás önmagában a segítség.**

És nem csak segítségkéréssel lehet az embernek oda fordulnia. De elmondom neki, és aztán lezárjuk. Azért hazudnék, ha azt mondanám, hogy túl gyakran teszek ilyet.

- **Érdekelnének még további részletek arról, hogy ment a felkészítésed Frölich rabbinál?**

Van egy könyv, a volt izraeli főrabbi írta, az a neve, hogy Israel Meir Lau, az idősebb, aki kisgyermekként élte túl Buchenwaldot, a fia David Lau. Mindketten főrabbiak voltak, a fia is főrabbi, 65-ös születésű, az apja 37-es. Israel Meir Lau írt egy nagyon jó könyvet, amit azóta olvasgatok, kék könyvként hivatkoztunk rá, "A zsidó élet törvényei", és pontosan azt írja le, amit a címében ígér. Abból jól lehetett tanulni, emlékszem, lefekvés előtt olvasgattam és tényleg érdekes volt. Ebből a könyvből kellett készülni, meg ezeken a keddi órákon jegyzetelni.

- **Akkor volt valamilyen feleltetés is, kérdések?**

Interaktív volt, tehát lehetett kérdezni, ki tudja ezt, ki tudja azt, és akkor ez két éven keresztül ment, és ezzel párhuzamosan úgy éreztem, vonódom be a közösségbe. Volt, amikor ellátogattam Radnótihoz, Lágymányosra, szombat reggelente, volt, amikor huzamosabban is jártam oda, de mindig a Dohány volt a fő hely. És akkor eljutottunk júniusig, odáig, hogy komollyá válik az egész.

- **Azt hittem, a végén lesz a bár micvód, de a rabbi azt mondta, már nem lehet, már nem 13 éves vagy, hanem 14. Ennyire szigorúan tartják a szabályokat?**

Azért próbálok találni kiskapukat, micvák fia, bár micvó, de most nem fogok, nem is tudok pilpulba belemenni, végül is az is egyfajta bár micvó volt, amikor felhívtak a Tórához, és ott volt közönségnek az egész család. Nagyon hosszú nevet választottam magamnak, Zalman Smuel Ruben ben Avraham, de amikor elmentem Radnóti rabbihoz, ő majdnem szemrehányóan mondta nekem, hogy nem ben Avram hanem ben Jichák, mert a nagypapa Jichak volt.. Emlékszem a kilencedikes osztálykirándulásra májusban, még annyira tartottam mindent, hogy arra is magammal vittem a tfilint, és reggel felkötöttem, volt, amikor még ciceszt is hordtam.

- **Mennyire érint téged a hagyományosnak mondható ellentét ortodoxok és neológok között, vagy mai magyarul inkább a Chábád-Mazsihisz viszonyt kérdezhetsz.**

A 150 éves ortodox-neológ ügy őszintén szólva ma már neveléses. Akkor megengedhettük, megengedhették magunknak azt a luxust, '44 előtt, hogy az 1910-ben 910 ezres magyar zsidóság veszekedéssel töltse idejét, de nem gondolom, hogy ma veszekednie kéne néhány ezer zsidónak ezen-azon; a vallási neológ-ortodox ellentét szerintem már nincs. Értelemszerűen nem fog bemenni egy ortodox az orgonás Dohány zsinagógába, nem is akarják, hogy bemenjen, de ez már nem téma... A Chábád és Mazsihisz ellentét mindig is megvolt, de én úgy látom, mint egy homokozót. Egyrészt gyerekhomokozó, másfelől egy vadkapitalista homokozó, vagy mintha egy piacot néznék, mintha két cég versenyezne egymással valaminek az érdekében. A tőkét lehet, hogy a hívek jelentik, meg pénzről is szó van, de mostanában mintha le is csendesedtek volna a kedélyek. Az egészet hülyeség volt elkezdni, hülyeség folytatni, semmi értelme nem lesz. Nem erre kell koncentrálni egyáltalán. Arra kell koncentrálni, hogy ne tűnjön el a zsidóság Európából, Magyarországról. Arra kéne koncentrálni, hogy a Rabbiképzőben minél színvonalasabb legyen az oktatás, arra kéne törekedni, hogy a rabbiknak, akik onnan kikerülnek, ne csak rabbi diplomájuk legyen, hanem legyen nekik emellett valamilyen világi diplomájuk is. Most volt egy eset, a Rabbiképző új rabbi Szántó Várnagy Binjomin, egy ortodox rabbi lett. És ezen kiakadt nagyon sok ember, amivel én nem értettem egyet, és föl is háborodtam, hogy miért akadnak ezen ki.

- **Az volt a baj, hogy ortodox rabbi a neológ Rabbiképzőben?**

Igen, és ez a rabbi nekem személy szerint nagyon szimpatikus. Egy: feltölt a youtube-ra meg mindenhová videókat, ahol magyaráz, tehát a zsidóságot elérhetővé teszi, kettő: ha jól emlékszem, a berlini ortodox jesivában szerezte a szmicháját, a rabbi

diplomáját, ami egy elég neves rabbiképző, három: van nemhogy világi diplomája, de világi doktorija is, ha jól emlékszem, fizikából, azt hiszem hálózatkutatásból, ami az én szívemhez amúgy is közel áll. Ezért nem érttem, itt van egy tök magasan képzett rabbi és mi bajuk vele. A zsidó múlt nevű fészbuk csoportban...

- **Te gyakran rákattintasz?**

Persze, meg bejön magától, ez a legnagyobb zsidó fb csoport, de azért kilencven százalékban csupa ilyen gút sábesz meg sábat sálom, meg jó ünnepeket kívánságok. Igazi vitatkozás Radnóti Zoli posztja alatt van, vagy Fináli Gábornál is elég gyakran.

- **Kérdezhettek arról, hogy milyen munkád van most?**

Antiszemitizmus kutatás egy alapítványnál, egybeváგ azzal, amit tanulok szociológiában. Nagyon jó. Amikor elkezdtem csinálni, úgy éreztem, itt valami nem stimmel, hogy lehet valami ennyire jó. Nagyon innovatív módon próbálja detektálni az antiszemitizmust. Nagyon szeretem csinálni.

- **Ezek szerint identitásod rendben van, munkád is rendben, szerelmed szép zsidó lány, gratulálok mindehhez!**

Láugh Júlia

Az utolsó torontói cionista, avagy a háború tanulságai

A cionista államalapítás igénye, és az 1948-ban megalakuló modern Izrael története, avagy a zsidó patriotizmus az itt élők számára valamilyen formában mindenképpen összefonódik az alijával. Herzl nyomán az országba tömegesen érkező cionista bevándorlókról szóló történelmi tananyag kötelező az iskolában, emellett az ország fejlődését és a lakosság gyarapodását nyomon követő naprakész tudósítások hangsúlyozott eleme a bevándorlás adatainak részletezése. Az alija ellentéte, a jerida úgyszintén természetes járuléka a népesség alakulásának, de nem szívesen beszélünk róla. Nem illik feszegetni a témát, főleg nem háborús időben, pedig a be- és kivándorlás okai nagyjából megegyeznek, a jó és rossz értelemben vett társadalmi változásokhoz igazodnak, ezért pontos ismeretük a probléma megoldását is jelentené egyidejűleg.

A zsidó otthon alapítására irányuló cionista alija fogalma Izrael megalakulása után értelemszerűen más irányt vett, és a poszt-cionista államot védelmező hazafias tartalmakon túl számos esetben egzisztenciális, illetve politikai motivációkkal bővült, különös tekintettel a magyar, a dél-amerikai, francia/marokkói és természetesen az orosz és ukrán bevándorlókra.

A Nagy Tragédia, mint ropant víztömeg takarja tegnapunkat, saját akaratunk vagy a világ tektonikus hullámverése taszított ide, múlttalanul érkezünk a kezdetéhez valaminek az új zsidó állam első évtizedeiben, írja Abádi Ervin *Hárfa utca* című regényében, amelyben a Soá után rögtön az államalapítási háborúba érkező magyarok életét és beilleszkedését követi nyomon az 1956-os politikai alijával bezárólag. Hősies harcuk, és az új hazába magukkal hozott különböző hátterű zsidó-identitás útkeresésének vonalát követve Abádi többször is utal az egzisztenciális vagy magánéleti okok miatt bekövetkezett számos jeridára is, de érezhetően inkább

azt hangsúlyozza, hogy a közösség összefogásának köszönhetően számos esetben megelőzhető volt. Az azóta eltelt, jó néhány háborúval tűzdelt évtized során a bevándorlás központi szerepe mellett az izraeli közvélemény a jeridát azért sem veszi komolyan, mert sokan úgy gondolják, hogy a mérleg kiegyensúlyozott, azaz többen jönnek, mint mennek. A valóságban azonban más a helyzet. A Statisztikai Hivatal adatai szerint az elmúlt másfél évben jelentősen megnőtt a kivándorlás, ráadásul a könyvelés módszerének megváltoztatása rávilágított a kivándorlók számának drasztikus növekedésére a bevándorló olimok számával szemben. A korábbi kozmetikázott - az egy éven belül pár napra hazatérőket, de tulajdonképpen életvitelszerűen külföldön tartózkodókat is beszámító - hivatal mos-

tani adataiból kiderül, hogy tavaly 60 ezer izraeli hagyta el hazáját, ami jelentős változás az elmúlt évtizedben évente átlagosan regisztrált 40 ezerhez, nemkülönben az elmúlt évben érkező mindössze 47 ezer új bevándorlóhoz képest. Összességében: az elmúlt másfél évben 150 ezerrel csökkent az izraeli lakosság száma, miközben a Szimchát Tóra-i megszárlásokat követően - októbertől januárig - kevesebb mint ötezer új olim érkezett, bár a bevándorlási hivatal szerint a háború után tömeges alijára számítanak a diaszpórában elharapózott súlyos antiszemita-hullám miatt.

A modern zsidó állam soha nem látott krízise számtalan esetben alul- és felülírta a józan ész logikáját. Az októberi szörnyűségeket megelőzően, a megváltozott politikai háttér társadalmi viharai, majd a sokkoló mézszárlások és az azonnal életbe lépő háborús helyzet nyomán furcsán keveredtek az alija és a jerida motivációi. Számos esetben az Oroszországból a zsidó államban oltalmat tálaló új olék október hetedike után az első járattal rohantak vissza oda, ahonnan korábban a háború elől menekültek. Hasonló hullám söpört végig a dél-amerikai bevándorlók esetében, és persze a magyarok sem maradtak ki az ide - oda ingázók sorából. Pontos adatot még korai lenne mondani, de az már kijelenthető, hogy az első hetek-hónapokban máshol menedéket keresők nem értékelve le a cionista motivációt, de többé-kevésbé egzisztenciális okokból - visszatértek.

A sok rossz mellett a jó hír, hogy a háború előtt jeridázók közül 30 ezren többnyire szolidaritási okokból hazajöttek, azt viszont egyelőre nem tudni, hányan maradnak végleg. Mindezek mellett könyvtárnyi irodalma már most jegyzett a világ minden tájáról érkező sokszor legendás hősiességgel párosuló katonai segítségnek és az önkéntes munkának. A fáradhatatlan orvosok, a gyümölcszsedésbe, illetve bármilyen területen munkába állók érdeme, hogy az októberi mézszárlások terhe alatt az ország nem roppant össze.

Visszatérve a magyarokra- bár az Abádi regényben is megjegyzett tömeges alijázók száma mára jelentősen megcsappant, a kivételt erősítő példák, főleg háborús időkben, felérnek a győzelemmel, és a statisztikának ellentmondva példát mutatva betöltik a kivándorlók okozta űrt.

Mínta az előbb említett Abádi-regényből lépett volna ki, egy esős, álmos szombat reggelen érkezett a torontói ismeretlen. Manapság ritkán látni az országba és a turistáktól kihalt szállodákba érkező magyarokat. A Lugosi név már korábban feltűnt. Ugyan nem szabálytalan, de a rutin adminisztrációhoz nem illik túlságosan belemerülni valaki útlevelének tanulmányozásába, ám a születési hely Magyarország, dátum 1950, mi tagadás, vonzza a tekintetet. Némileg elbizonytalanított a Stephen, de akaratlanul mégis kicsúszott a számon, hogy beszél-e még magyarul,

és innentől kezdve a történet megállíthatatlan.

A hivatalos Stephen, természetesen István, pontosabban Istvánka, vezet vissza gyerekkora emlékeihez. Szerteágazó családi történet, újabb bizonyítéka annak, a soá után egy kicsi magból hogyan fejlődött és gyarapodott újjá a zsidóság, fűszerezve olyan magyar sajátosságokkal, mint művészet, irodalom és gasztrokultúra.

Fáradtnak tűnik, de mint, aki úgysem tudna elaludni, kora reggeli érkezéséről és ennek öröme a taxis hatvan sékel helyett 1500 dolláros átvágás-próbálkozásáról mesél. Mire magamhoz térek, már régen az időjárásról és arról beszél, hogy kivel fog találkozni hamarosan. Első hallásra családi látogatásra gondolok, de hamarosan kiderül, hogy utazásának valódi célja az önkénteskedés, konkrétan a gyümölcszsedés.

Akkor jöttem, amikor nehéz, és nem olyan kellemes, hogy segítsék, ahogy tudok - közli egyszerűen, majd lassan feloldódva, amikor mindketten ráérünk, többnyire éjszakánként folytatja a történetet.

A hozzá legközelebb álló Zvikán kívül nem igazán tudom követni az Ereben gyarapodó családjához kötődő történeteket és neveket. Végül elérkezünk gyökereihez, melyek visszavezetnek az erdélyi Negrești Oaş, vagy közismert magyar nevén Avasfelsőfaluhoz. Szülei anno Palesztinában akartak letelepedni, és ha már megérkeztek, össze is hoztak egy kis gyárat, de a harmincas évek végétől a zsidó bevándorlást szigorúan korlátozó britek kitoloncolták a családot. A különböző tulajdonosok kezén átmenő épület még mindig áll, bizonyítékául a szomorú igazságnak. A hallottak alapján bennem nagyobb a felháborodás, de további kérdésekre, hogy miért nem próbál igazságot szolgáltatni, és visszaszerezni családi hagyatékát, csak legyint, és inkább szülei pesti sírjáról mesél, amit sajnos pénzért sem gondolnak megfelelően.

A rövid pesti kitérő után az eddig csak szűkszavúan érintett, saját életéről faggatom. A grapefruit-, eper- és narancszsedésbe többek között a gázai övezet melletti Mefalszim kibucban önkénteskedő, fiatalon Kanadába emigrált, jelenleg egyedülálló Mr. Lugosi civilben a New York-i székhelyű művészmenedzser ügynökség, a Disperker Artists munkatársa, majd igazgatója volt évekig. "Nyugdíjba" vonulását követően saját cégén keresztül folytatja tovább a zenészek toborzását, ami természetesen rengeteg utazást igényel, így Budapest is gyakran sorra kerül.

Ideútna szövevényesen, egy római Maxim Vengerov megbeszélésen keresztül vezetett, és azért, hogy Tel-Avivban se maradjon zene nélkül, már megvan a jegye a Zubin Mehta koncertre. Kérdezném, hogy az egész nap csorgó esőben történő gyümölcszsedés és cipekedés után, hogy van még erre is ereje. Az időjárás nem a legkellemesebb, azt meg kell hagyni, és a vizes talajon le-, felhordani a terhet eléggé megerőltető. Majd nevetve meséli, hogy mosás végett tegnap sárosruhástól állt be a zuhany alá, de nem sok sikerrel. Végül Zwika felesége mosta ki a vízhat-

lan kabátot, hogy másnapra munkára készen álljon. Mire megvacsoráztunk már kész is volt - zárja le a történetet, majd a menü részletezésével rátérünk a gasztró témára. Az nem is igazi pesti zsidó, aki nem szereti a mákos tésztát, és persze mindent, ami mákos - vált hirtelen, majd kifogástalan irodalmi nyelven - persze könnyű annak, aki Faludy szomszédja volt, mint utólag erre is fény derült - arról számol be, hogy hol és milyen izraeli ízelet kóstolt mióta megérkezett.

Amikor még egy hetet hosszabbít, hirtelen rátér a lényegre, és mintha csak az időjárásról értekeznénk, közli - úgy gondolom, hogy most már itt az ideje alijázni. Talán látja rajtam, hogy nem igazán értem, miért tenné, hiszen az előbb említett politikai vagy egzisztenciális motivációk az ő esetében nem kifejezetten számítanak. Ennyiben maradtunk, de a következő alkalommal ismét előkerült a téma, mondván - a politika nagyon is érdeklő, és meglátjuk mi lesz Kanadában, Magyarországot inkább nem is említi, de itt se túl jó a helyzet, ami viszont szemmel láthatóan egyáltalán nem aggasztja, mert bízik abban, hogy valami jó fog történni. Következő alkalommal már konkrétummal áll elő. Szorgalmasan tanulmányozza a lehetőségeket, és még áprilisban visszajön egy ulpant kipróbálni, ugyanis meg akarja érteni a híreket, amit magyarul leginkább a Klubrádióban kötelező hallgatni.

Holnap péntek, nincs munka, hanem családi piknik a Galilban, ott lesz az egész család, képzelj, mindenki beszél magyarul, az is, akit gyerekként hoztak, vagy már itt

született - folytatja a további tervek ismertetését. Hajnalban indultak, és megfelelő galili csatazajjal a háttérben, a pokrócon ülve eszegették Zvika sóletjét, - minden volt benne, foglalja össze a lényeget, amikor később este váltunk néhány szót. Szombat lévén azért hiányzik a mákos süti, amit a közelben egy osztrák kávézóban sikerült felhajtani, és ahol nem mellesleg a kávé is jó, de mielőtt még a címet meg tudnám kérdezni, már a következő napok sűrített programját ismerteti.

Munka közben gyors múzeumlátogatások mellett végezetül még belefért egy haifai kirándulás is. Visszaútja a szerinte legrövidebb légvonalban vezet Athénon át Pestre, majd időben kell Torontóba érkeznie, mert egy barátja ápolásra szorul. Az adományokról és számos kezdő művész támogatásáról nem beszél, én olvastam utána. Búcsúzóul hangsúlyozza végső elhatározását, hogy minden statisztikának ellentmondva úgy döntött, Izraelben teszi rá a pontot az i-re. De itt ennek a regénynek korántsem értünk a végére. Ellenkezőleg, még csak most kezdődik az utolsó kanadai magyar cionista életének legizgalmasabb fejezete.

Nagy Gabi/Tel Aviv

Helytörténet Káptalantótiból, egyre őszintébben

Káptalantóti átlagosan kicsi vagy nagy, most épp 495 lelkes település a Tapolcai-medencében, valahol Badacsony és a Csobánc között. Manapság a főleg nyáron ezrek által látogatott vasárnapi termelői és idegenforgalmi piacáról, valamint még sok más apróságról is ismert, de amúgy semmi különös, hasonlóan működik, mint a többi, nyaranta turistáktól hemzsegő környékbeli felkapott nyaralófalu. Számunkra is csak azért különösen érdekes, mert lakói közül néhányan elhatározták, hogy megkeresik és kitisztítják, kicsit megpróbálják helyreállítani az 1944 óta elhagyatott, elhanyagolt, az erdő fái és aljnövényzete által csaknem teljesen visszahódított valahai kis zsidótemetőt.

Ez az egész zsinagóga- meg zsidótemető-mentés a környéken a tapolcai zsidók régen Budapestre vagy külföldre származott utódainak néhány évvel ezelőtti felbuzdulásával kezdődött, s az ő magukra találása mellett Hangodi László tapolcai történész és főmuzeológus, valamint a Mazsihisz, a Mazsike és lelkes pesti fiatalok és kevésbé fiatalok összefogásával folytatódott. Én egy Zánkához közeli faluban, Monoszlón élve először a szomszédos kővágóörsi zsinagóga felélesztésekor, nagyjából két és fél éve ébredtem rá, hogy érdemes figyelni a környékbeli emlékmentésekre, s biztatni az erre valamilyen mértékben fogékony helybéli lakókat, hogy nyolcvan évvel a holokauszt után bennük is tudatosodjon végre, hogy valakik nagyon hiányoznak ebből a tájból: a hajdan itt élt és dolgozott, a településeket gyarapító egykori társaink, a zsidók.

Tapolcára már egy ideje valamivel nagyobb figyelem irányult, ha másért nem, mert az ottani belváros képét még ma is az egykorvolt zsidó polgári lakóházak uralják, az épületeket ugyanis nem deportálták, nem hurcolták el 1944-ben Auschwitzba, s ott nem kerültek gázkamrába, hanem előbb élelmes keresztények belakták, később pedig a mindenre odafigyelő kommunista párt akkurátusan államosította őket. (Ilyen házban töltötte gyermek- és ifjúkorát Pápán Kövér László jelenlegi parlamenti házelnök is, mert 1919-es veterán kommunista nagypapjának ezt utalták ki 1945 után a helyi párhatalmasságok.)

A politika akkor is, és azóta is, az idők nagyobb részében azon volt, hogy az elhurcolt és meggyilkolt embereknek még az emlékét is kitöröljék az itt maradottak emlékezetéből, s a felszínen ez többé-kevésbé sikerült is, hiszen 50-60-70 éven keresztül mély, nyomasztó csend lepte be a tájat. Olyannyira, és ezt most csak a példa kedvéért említem, hogy egy em-

ber, aki ma a legmagasabb állami funkciót tölti be, úgy érezte, bármilyen légből kapott mesét előadhat a saját apjáról, például, hogy a kommunisták ok nélkül, mondhatni ártatlanul üldözték és halálra ítélték, pedig ő csak egy kezdő vidéki válóperes ügyvéd volt, aki véletlenül a helyi párttitkár tyúkszemére lépett. Azt, hogy a valóságban a mai államelnök apja nyilas volt, a magyar nemzetiszocialista párt Fejér megyei titkára, aki a zsidók 1944-es elhurcolásának és legyilkolásának valószínűleg örült, hiszen annak megüresedésekor beleülhetett egy korábban sikeres székesfehérvári zsidó tulajdonú ügyvédi iroda vezetői székébe. De hagyjuk is a Sulyok családot, nem érdemes rájuk szót vesztegetni. Csak azért tettem, hogy ezzel is nyomatékosítsam: ha semmit sem tudunk környékünk, országunk múltjáról, történelméről, nekünk aztán bármilyen dajkamesét be lehet adni, és ez így nem helyes. Tessék már felnőni, és körülnézni, hogy milyen országban is élünk.

De vissza Káptalantótihoz, ehhez a nagyon is átlagos Balaton-felvidéki faluhoz! A hivatásos és amatőr helytörténészek már korábban is tisztában voltak vele, és le is írták, hogy ott is laktak zsidók. Némely épületről tudjuk is, főleg a nem jellegzetesen parasztházakról, hogy azt zsidó kereskedők lakták, például a falu központjában annak a fogadó-

nak az épületét, amit manapság Közért néven reklámoznak, és ami nyáron csak úgy hemzseg a biciklis és nyitott sportkocsis átutazó társaságoktól. Azt is tudjuk, hogy a faluban volt, ha zsinagóga nem is, de zsidó imaház igen – azt valamikor a negyvenes évek végén, az ötvenesek elején bontották le. Vagyis rabbija ugyan nem volt a falunak, de a péntek esti imádkozáshoz elengedhetetlen tíz felnőtt férfi nagyon is összejöhetett.

Káptalantótiban, ahogyan a Balaton észak-nyugati partja közelében máshol is, a 18. század első harmadától kezdve szaporodtak meg a betelepülő idegenek: németek, olaszok, horvátok és zsidók. A hézagosan fellelhető összeírások, hivatalos statisztikák szerint a zsidók száma Káptalantótiban és másutt is a 19. század végéig fokozatosan nőtt, bár sosem lépte át a falvak lakosságának egy, három, esetleg öt százalékát. 1920 után azonban a falusi zsidók száma már gyorsan csökkenni kezdett, s ebben szerepet játszhatott a névváltással, magyarosítással, kitéréssel, városba költözéssel járó asszimiláció is. Ami Káptalantótit illeti, itt 1941-ben már nem volt ki a minjan, vagyis nem gyűlhetett össze tíz felnőtt zsidó férfi, hogy együtt imádkozzanak.

A kis zsidó közösségnek természetesen nem volt szüksége hatalmas temetőre sem. Ahogyan mai állapotában ez felbecsülhető, ebben a falutól távolabb eső, 1944 óta elhagyott és az erdő által szinte teljesen visszahódított sírkertben annak fénykorában sem

lehetett néhány tucatnál több sír. A márványlapok és -oszlopok egy részét a háború után széthordták a környező építkezésekhez, illetve szétlopkodták az élelmes sírkövesek, hogy újra csiszolják és tovább értékesítsék a ma már milliós értéket képviselő, néha valóban gyönyörű fehér és vörös márványlapokat. A természet is tette a dolgát: egy-egy csapadékosabb évben akár négy-öt centimétert is süllyedhetett a földbe egy ledőlt vagy ügyetlenül ledöntött sírkő, úgyhogy ma már szinte ásatásszerű munkákat kell végeznie annak, aki ismét a felszínre akarja segíteni ezeket a személyes kis emlékműveket.

A káptalantóti zsidó temetőt egy helyiekből álló társaság kezdte el megtisztítani és rendbe tenni a Mazsihisz támogatásával. Utóbbiak bízták azután meg a kiskunhalasi illetőségű *Csapi István* sírkőállító mestert, hogy a máig megmaradt súlyos kő- és márványtömböket a két keze munkájával és profi felszerelésével állítsa vissza eredeti, függőleges helyzetükbe, és így rögzítse őket. Mi Hoffmann György helyben lakó barátommal közben többször is meglátogattuk a temetőt, láttuk a mestert munka közben, s miután ő végzett, Gyuri szép képeket is csinált.

Nagyjából itt tartunk most, amikor ezeket a sorokat írom, vagyis 2024. március közepén, de az is nyilvánvaló, hogy az emlékmentés ezen a kis, könnyen körül határolható földrajzi helyszínen, valamint a fejekben ezzel még távolról sem fejeződött be.

Ami minket illet, máris meghívtuk Káptalantótiba a környék szinte minden történelmi titkát ismerő Hangodi Lászlót, hogy áprilisban ismét tartson nekünk előadást a helyi Parókia Coworking közösségi irodában és központban a helyi zsidóság történetéről. Az előzetes érdeklődés felmérésekor már nagyjából ötvenen jelezték, hogy nagyon kíváncsiak lennének rá.

Egyébként Csapi István Káptalantóti után a kővágóörsi zsidó temetőben folytatta értékmentő munkáját. Ott – mint erről már előző lapszámunkban részletesebben is írtunk – pesti fiatalok kezdeményezésére és munkájával hozták rendbe a tótnál jóval nagyobb sírkertet. Ők, a helyi zsinagógamentők vállalták fel a szentantalfai zsidó temető ismételt megtisztítását is, amire valószínűleg az idén nyáron kerül sor a budapesti Scheiber Sándor gimnázium diákjainak segítségével.

Mi mindenesetre figyelünk, amíg lehet, követjük az eseményeket, s alkalomadtán ismét beszámolunk majd olvasóinknak a helyi fejleményekről.

Fotók: Hoffmann György
Tardos János

Écák a pészahi menühöz

Hogy miben különbözik a szefárd és az askenázi pészahi menü? Főleg az előbbi közösség által használt rengeteg fűszerben, de például a kitnijot megengedésében vagy tiltásában is. A következő három recept csak amolyan ízelítő, amit akár teljesen le is másolhatunk, de akár csak részleteiben is beemelhetjük a saját receptjeink közé.

Ha ennyire nem újítanánk meg az ünnepi menüt, azon mindenképp érdemes elgondolkodni, hogy mennyi színes zöldséggel és gyümölccsel tehetjük még élvezetesebbé az ünnepi étkezéseket! Rengeteg zöldfűszer, friss tavaszi saláták, vagy éppen gyümölcsök is változatossá tehetik a menüt még akkor is, ha a nagymama macesszombóclevese vagy a macsztortája kötelező darab.

MI A KITNIJOT?

Peszáchkor törői tilalom alapján tilos fogyasztani öt fajta gabonát: búza, rozs, árpa, zab és tönköly. De az askenázi zsidók nemcsak ezeket a gabonaféléket nem eszik Peszáchkor, hanem a kitnijotot sem, ami a rizs, kukorica, szója, bab, borsó, mustár, csicseriborsó és a mák.

Bár ezek az ételek nem lehetnek kovászosak, mégis tilos a fogyasztásuk, mert kinézetükben vagy felhasználásuk módjában hasonlítanak a gabonákra.

Szefárd charoszet

Egyetérthetünk abban, hogy a charoszet a széder legjobb része? Oké, az afikomen vadászat nagyon szórakoztató, és a liszt nélküli csokitorta is finom, de legyünk őszinték, amikor egy négyórás ünnepen ülünk, és csak egy kis maceszt és petrezselymet eszünk, akkor annak az édes, fűszerezett gyümölcsökből és diófélékből álló „fogásnak” egészen elképesztő az íze!

A charoset is lehet egy kicsit extra, ha kipróbáljuk a szefárd változatot. Ebben semmi olyan alapanyag nem szerepel, ami az askenázi hagyományok szerint kerülendő.

A szárított mazsola, datolya és kajszibarack kombinációja kiegyensúlyozott, édes-savanykás charoszetet eredményez. Az őrölt fahéj és a szegfűszeg pedig fokozza a gyümölcs édességét.

Az askenázi charoszet általában almából, dióból, pici fahéjból és édes borból készül. A szefárd charoszet viszont nem csak másból készül, de sokkal jobban hasonlít is a habarcsra, mint a megszokott.

HOZZÁVALÓK:

- 1 ½ csésze száraz vörösbor
- 3 csésze mazsola
- 12 db kimagozott datolya apróra vágva
- 1 csésze aszalt sárgabarack apróra vágva
- 1 teáskanál őrölt fahéj
- 1/2 teáskanál őrölt szegfűszeg
- csipet só
- 1 ½ csésze mandula
- 1 teáskanál narancsvirágvíz (elhagyható, de érdemes kipróbálni, ettől lesz igazán különleges)

Egy nagy serpenyőben forraljuk fel a bort közepes lángon, majd keverjük hozzá a gyümölcsöt, a fahéjat és a szegfűszeget. Fedő nélkül főzzük, amíg a gyümölcs jól beszívja a bort, körülbelül 5 percig. Sózzuk és tegyük félre.

Egy konyhai robotgéppben aprítsuk durvára a mandulát, majd tegyük félre és a helyére öntsük a bors keveréket.

Ezt is aprítsuk durvára, majd keverjük össze a ketőt. Utoljára fűszerezzük csak a narancsvirágvízzel.

Ful Medames Saksuka (Vigyázat, kitnijot!)

Fava babból készült egyiptomi saksuka. A fava babot a budapesti török élelmiszerboltokban könnyen beszerezhetjük, de bármilyen bab vagy csicscriborsó konzerv is jó helyette.

- 1 doboz fava bab, lecsepegve (vagy 1 1/2 csésze házilag főtt)
- 1 apróra vágott hagyma
- 2 gerezd fokhagyma, finomra vágva
- 1 sárga vagy piros kaliforniai paprika apróra vágva
- 1 doboz apróra vágott paradicsom vagy 30 dkg friss
- 1 evőkanál olívaolaj
- 1 kávéskanál római kömény
- 1 kávéskanál koriandermag
- 1 szem

- szegfűszeg
- darabka fahéj
- csili ízlés szerint
- citrom leve
- 4 nagy tojás
- petrezselyem (díszítéshez)

A sütőt előmelegítjük 180 C-ra. Öntöttvas vagy tűzálló serpenyőbe öntünk olívaolajat, hozzáadjuk a hagymát és puhára pároljuk.

Hozzáadjuk a fokhagymát, a kaliforniai paprikát és a fűszereket, majd tovább pirítjuk 2-3 percig, végül beleöntjük a paradicsomot és a fava babot is. Nyomjunk hozzá citromlevet és sózzuk.

Körülbelül negyedóráig főzzük, néha kevergetve, amíg jól be nem sűrűsödik.

4 mélyedést készítünk a ragu közepébe, beleütjük a tojásokat, majd sózzuk, borsozzuk. 7-10 percig sütjük, amíg a tojásfehérje megszilárdul. Kivesszük a sütőből, petrezselyemmel díszítjük, és extra szűz olívaolajat csepegtetünk a tetejére.

Fűszeres Klub Podcast

Bodrogi Fűszeres Eszter és Dési János nemcsak kedd reggelente a Klubrádióban beszélget kulináris örömeikről, hanem egy önálló podcastot is indított Fűszeres Klub címmel. Az újabb részekben beszélgetünk Fiala Borcsával, szöbakerül a húsleves, a maxeszgombóc és a menzai kaja. Keresse a nagyobb podcast megosztókon: <https://shorturl.at/dhQX6>

Fűszeres Klub

Jemeni maceszgombócleves

A széder esti maceszgombócleves szinte kötelező fogása az összes askenázi családnak, de miért ne fűszereznénk ezt is idén egy kicsit másképp? A jemenita gasztronómia bár erősen eltér a megszokott kelet-európai ízekről, mégis pont annyira különleges csak, hogy szinte mindenki rajong érte, aki csak kóstolta.

Jemenben már a 3. század óta laktak zsidók, így gasztronómiájuk hosszú évszázadok alatt csiszolódott tökéletesre. A jemeni zsidó hagyományok nagyrészt változatlanok maradtak az évszázadok során a közösség viszonylagos elszigeteltsége és távoli elhelyezkedése miatt. Egyes kutatók úgy vélik, hogy a jemeni héber dialektus szorosabb rokonságban áll a bibliai héber nyelvvel, mint bármely más dialektus.

Az 1800-as évek végén tömeges jemeni zsidó kivándorlás indult Izraelbe. A legtöbb jemeni zsidó állampolgár 1962 előtt már Izraelbe költözött. 2017-ben már csak kevesebb mint 50 zsidó élt Jemenben. Közösségeikben a széder estén a saját, jemenita történetüket is továbbadják gyermekeiknek.

HOZZÁVALÓK:

- 1 egész, nagyobb csirke 4 darabra vágva
- 2 db marha-velőscsont
- 4 liter víz
- 3 evőkanál kurkuma
- 3 gerezd fokhagyma
- 2 szál sárgarépa
- 1 csokor koriander zöld
- 1 nagy hagyma félbe vágva, de a héj tiszta része rajta hagyma
- 1 1/2 teáskanál köménymag
- 3/4 teáskanál ánizsmag
- 3/4 teáskanál koriandermag
- 1/4 teáskanál őrölt fahéj
- 1/4 teáskanál őrölt szerecsendió
- Só és fekete bors

A MACESZGOLYÓ HOZZÁVALÓI:

- 3/4 csésze maceszdara, esetleg durvább maceszliszt
- 1/4 teáskanál só
- 1 gerezd fokhagyma
- 1 szál újhagyma
- 3 nagy tojás
- 3 evőkanál olvasztott liba- vagy kacsaszír, esetleg mogyoróolaj
- 1 evőkanál darált friss koriander a leves hozzávalóiból elvéve
- 1 evőkanál kurkuma
- A tetejére: újhagyma, menta, petrezselyem, koriander.

A csirkedarabokat és a velős csontokat egy minimum 8 literes fazék aljára tesszük. Felöntjük 4 liter hideg vízzel, majd felforraljuk, és leszedjük a tetejére úszó habot. Amikor már nem keletkezik újabb hab, hozzáadjuk a 3 és 1/2 teáskanál kurkumát, a sót, fekete borsot és a fokhagymát.

A koriander 1/4-ét vágjuk durvára, a maradékot összekötte tegyük a levesbe a sárgaréppával és a hagymával együtt.

Gyöngyözve főzzük a levest 3,5-4 órán keresztül. Amíg a leves fő, egy kávédarálással vagy mozsárban törjük össze a köményt, az ánizst és a koriandermagot, a fahéjat és a szerecsendiót, majd öntsük a leveshez.

Amikor a leves megfőtt, óvatosan emeljük ki a csirkedarabokat, majd a levest is szűrjük le, végül tegyük vissza a csirkét és a szűrt levest a fazékba, és adjuk hozzá a félretett korianderzöldet.

Készítsük el a maceszgombócokat:

Egy kis keverőtálban villával összekeverjük a maceszlisztet, a sót, a fokhagymát és a vékonyan felszeletelt újhagymát.

Egy másik tálban összekeverjük a tojássárgáját, az olajat vagy az olvasztott zsírt. Minimum 30 percre a hűtőbe tesszük.

Vizet forralunk egy evőkanál kurkumával és sóval, majd diónyi nagyságú gombócokat formázunk a masszából. Gyöngyözve főzzük a maceszgombócokat kb. 20 percig.

Szedjük a gombócokat tányérokba, merjük rá a levest, majd szórjuk meg a zöldfűszerekkel.

Bodrogi Fűszeres Eszter

NÉHÁNY KÉP A MÁRCIUSI DOHÁNYKLUBRÓL

DohányKlub

WANTED BY POLICE

Április 21.
18:00

CRIME SCENE - DO NOT CROSS

Jelentkezés április 16-ig
regisztracio@bzsh.hu

PURIM פורים

